

Prosociální chování u dětí a mládeže vyrůstající v dětském domově

Bc. Kateřina Krajčová

Diplomová práce
2018

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2017/2018

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Kateřina Krajčová**

Osobní číslo: **H15997**

Studijní program: **N7501 Pedagogika**

Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Forma studia: **prezenční**

Téma práce: **Prosociální chování u dětí a mládeže vyrůstající v dětském domově**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti altruistického chování, institucionální péče a sociálních dovedností u dětí a mládeže.

Příprava metodiky výzkumné části.

Realizace kvantitativního výzkumu formou dotazníkového šetření.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

SVOBODOVÁ, E. Prosociální činnosti v předškolním vzdělávání. Praha: Raabe, 2010. ISBN 80-86307-39-5.

ZÁŠKODNÁ, H. a MLČÁK, Z. Osobnostní aspekty prosociálního chování a empatie. 1. vydání. Praha: Triton, 2009. ISBN 978-80-7387-306-6.

VÝROST, J. a SLAMĚNÍK, I. Sociální psychologie. 2. přepracované a rozšířené vydání. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-1428-8.

NAKONEČNÝ, M. Motivace chování. 3. přepracované vydání. Praha: Triton, 2014. ISBN 978-80-7387-830-6.

DOVIDIO, J. The Social Psychology of Prosocial Behavior. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2006. ISBN 978-0805849363.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Karla Hrbáčková, Ph.D.**

Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce: **22. listopadu 2017**

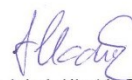
Termín odevzdání diplomové práce: **20. dubna 2018**

Ve Zlíně dne 22. listopadu 2017

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

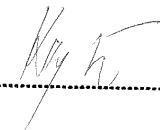
Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval.
V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 20. 4. 2018

.....

¹⁾ zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací;

²⁾ Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledků obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdaním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasažuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užíje-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez věcného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybnějšího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává neotčeneno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užívat či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělků jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídá k vyšší výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá prosociálním chováním dětí a mládeže, kteří vyrůstají v institucionální péči, konkrétně v dětském domově. Teoretická část vymezuje prosociální chování jedince a konkrétní pojmy, které jsou s prosociálním chováním spojeny. Popisuje faktory, které prosociální chování ovlivňují i možnosti jeho rozvoje. Dále se věnuje institucionální péči a souvislostem, které jsou s ústavní péčí úzce spojeny. Praktická část popisuje výsledky kvantitativního výzkumu, jehož cílem bylo zjistit prosociální chování u dětí a mládeže vyrůstající v dětských domovech. Výzkum byl realizován formou anonymních dotazníků.

Klíčová slova: prosociální chování, altruismus, děti, mládež, dětský domov, institucionální péče

ABSTRACT

This diploma thesis deals with the prosocial behavior of children and youth who grow up in institutional care, especial in a Children's home. The theoretical part defines prosocial behavior of individual and specific notions associated with prosocial behavior. It describes factors which prosocial behavior influences possibilities of its development. It focuses on the institucional care and contexts which are closely related with institucional care. The practical part describes results of quantitative research aimed at detecting prosocial behavior of children and youth growing up in Children's homes. The research was conducted in the form of anonymous questionnaires.

Keywords: prosocial behavior, altruism, children, youth, children's home, institucional care

Poděkování:

Ráda bych poděkovala paní Mgr. Karle Hrbáčkové, Ph.D. za odborné vedení, ochotu a vstřícnost, díky kterému jsem diplomovou práci dokončila. Také zařazením, která mi umožnila dotazníkové šetření. Dále bych chtěla poděkovat panu doc. PhDr. Josefovi Konečnému, CSc., za cenné rady z oblasti psychodiagnostiky, příteli a rodině za trpělivost i podporu po dobu studia.

Motto:

„My tomu nerozumíme, ale když už nám musíte maminku odměřovat na hodiny, naměřte nám jí, prosím Vás, hodně.“

Film Děti bez lásky, režie Kurt Goldberger, 1963

Prohlášení:

Prohlašuji, že odevzdaná verze tištěné diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG, jsou totožné. Dále prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.

Ve Zlíně, dne 20. dubna 2018

.....

OBSAH

ÚVOD.....	10
I TEORETICKÁ ČÁST.....	12
1 PROSOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ	13
1.1 PROSOCIÁLNOST.....	14
1.2 EMOCE OVLIVŇUJÍCÍ PROSOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ.....	15
1.3 PŘÍSTUPY POMÁHÁNÍ.....	17
1.4 VÝVOJ PROSOCIÁLNÍHO CHOVÁNÍ	18
1.5 DRUHY PROSOCIÁLNÍHO CHOVÁNÍ	20
1.6 ALTRUISMUS	21
1.7 PROSOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ A SOCIALIZACE	22
1.8 EMPATIE.....	24
2 FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ PROSOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ.....	27
2.1 DISPOZIČNÍ FAKTORY	27
2.2 SITUAČNÍ FAKTORY	31
3 MOŽNOSTI ROZVOJE PROSOCIÁLNÍHO CHOVÁNÍ.....	35
3.1 OSOBNOSTNĚ SOCIÁLNÍ VÝCHOVA	35
3.2 PROSOCIÁLNÍ HRY	37
3.3 DRAMATICKÁ VÝCHOVA	39
4 INSTITUCIONÁLNÍ PÉČE	40
4.1 ZAŘÍZENÍ INSTITUCIONÁLNÍ PÉČE.....	40
4.2 DĚTSKÝ DOMOV	41
4.3 NÁSLEDKY U DĚTÍ BEZ LÁSKY	44
II PRAKTICKÁ ČÁST	48
5 DESIGN VÝZKUMU.....	49
5.1 CÍL VÝZKUMU	50
5.2 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ A VÝZKUMNÝ PROBLÉM	50
5.3 VÝZKUMNÉ OTÁZKY A FORMULACE HYPOTÉZ.....	50
5.4 VÝZKUMNÝ SOUBOR	51
5.5 METODY VÝZKUMU.....	55
5.6 ZPRACOVÁNÍ DAT.....	57
6 VYHODNOCENÍ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	59
6.1 ANALÝZA A INTERPRETACE DAT	59
6.2 SHRNUTÍ VÝZKUMU.....	75
ZÁVĚR	78
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	80
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	84
SEZNAM GRAFŮ	85
SEZNAM TABULEK.....	86
SEZNAM PŘÍLOH.....	87

ÚVOD

Prosociální chování je v dnešním světě jedním z témat k zamyšlení. Jedná se o chování jedinců, při kterém pomáháme druhým, s výsledkem udělat radost, či přinést užitek. Zahrnujeme zde sociální dovednosti jako jsou lidské cítění, pomoc a podporu ve společnosti. Doba je velmi hektická, uspěchaná, plná stresu, nedostatku času, prostoupena mnohdy i nenávistí, závistí a agresivitou. Lidé si čím dál méně pomáhají. Žije v ní mnoho dětí, jak z funkčních rodin, kterým by měli být vzorem chování rodiče, avšak výchova již není tak striktně zásadová, jako tomu bylo dříve. Ve vysoké míře se lidé zajímají převážně o sebe a cizí neštěstí je mnohdy nechává pasivními. Také děti a mládež, které ne vždy svým zaviněním vyrůstají v institucionálních zařízeních, potřebují ukázat správný směr sociálního chování. Většinou je zradili jejich nejbližší, kteří ve výchově selhali. Mnohdy se jedná o zanedbávání výchovy nebo výživy, často je to však fyzické a psychické týrání a sexuální zneužívání. Tyto děti mohou být tímto způsobem výchovy znevýhodněny, ať už se jedná o citovou deprivaci nebo o složitější začleňování do společnosti. Veškeré tyto zkušenosti se později mohou projevit i na chování dětí k okolí.

Proto jsem si zvolila téma: *Prosociální chování u dětí a mládeže vyrůstající v dětském domově*. Cílem této diplomové práce je zaměřit se na děti a mládež, jež žijí v dětském domově a objasnit tak skutečnost, zda se vyskytuje prosociální chování i u této cílové skupiny. Zaměřila jsem se na dětské domovy ve Zlínském kraji. Jsou zde umístěny děti ve věku od 3-18 let, avšak pokud studují, mohou zde zůstat po dobu studia. Poté mohou začít svůj život mimo domov. Snahou pracovníků těchto zařízení by mělo být kompletní poskytnutí a zajištění bio – psycho- sociálních potřeb všech svěřenců.

Teoretická část práce je členěna do čtyř kapitol. První kapitola je věnována přímo prosociálnímu chování. Součástí této kapitoly je objasnění altruismu a empatie, ale i propojení prosociálního chování a socializace. Vývoj a druhy prosociálního chování také nesměly být opomenuty. Ve druhé kapitole věnujeme pozornost faktorům, které mohou ovlivňovat prosociální chování, mezi něž řadíme faktory dispoziční a situační. Na tuto kapitolu navazuje problematika, týkající se možností, jakým způsobem lze rozvíjet u dětí prosociální chování. Následující, poslední teoretická kapitola vypovídá o institucionální (ústavní) péči.

Praktická část této práce je realizována pomocí kvantitativního výzkumu formou dotazníkového šetření. Cílem šetření je zjistit, zda se u dětí v institucionální péči vyskytuje prosociální chování.

Uvedená diplomová práce by mohla sloužit pracovníkům v dětských domovech, ale také pedagogům, sociálním pedagogům a sociálním pracovníkům. Zaznamenané údaje praktické části mohou podat informace o způsobu chování dětí, jejich schopnosti empatie a altruismu, v prostředí nahrazujícím rodinu v instituci.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 PROSOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ

V dnešní době je prosociální chování velmi aktuální téma. Jedná se o dobu, kdy jsou lidé k sobě mnohdy neurvalí, nedokáží se vcítit jeden do druhého a mnohdy pak tímto způsobem vychovávají také své děti. Avšak zamysleme se nad dětmi, kterým není přáno vyrůstat ve funkční rodině, nýbrž vyrůstají v institucionální péči. Tyto děti vychovávají pracovníci, kteří dětem nahrazují přirozené prostředí rodiny. Není to snadný úkol, záleží mnohdy na citu, pečlivosti a rozumném pohledu na výchovu. Tak, jak budou vedeny naše děti, tak bude v budoucnu vypadat svět. Proto bychom se měli nad svým chováním a jednáním druhých neustále zamýšlet a udávat mu tak správný směr.

Jednotná teorie prosociálního chování není doposud stanovena. Psychologie přináší mnoho konkrétních zjištění, která však nemají vyčerpávající odpovědi na podmíněnost pomoci. Převážně záleží na situačních okolnostech. Každý člověk má své individualistické rysy, přesto je schopen ochotně poskytnout pomoc druhým. (Zášková, Mlčák, 2009, str. 55)

I když by nás mohlo znepokojit asociální jednání nebo máme obavu z jeho růstu, je třeba o to více věnovat pozornost právě prosociálnímu chování. Jedná se o projevy, které mají společné pomáhání druhým, ochránit je nebo udělat radost. (Helus, 2011, str. 245)

Výrost a Slaměník et al. (2008, str. 287) uvádí, že prosociální chování lze v novodobé psychologii nalézt v oblasti prostředí a výchovy. Není snadné určit důvod, proč se lidé chovají prosociálně, avšak vysvětlením by mohlo být, že se opírá o teorii sociální výměny, ale také o sociální chování a empatii.

Z hlediska psychologie je prosociální chování užším vymezením, než chování altruistické. Iniciátor pomoci není povinen pomáhat. (Hewstone, Stroebe, 2006, str. 54)

Prosociální chování se dá rozlišit podle míry úsilí. Když se zaměříme na konkrétní situace, které nás v každodenním životě potkávají, můžeme se setkat s lidmi, kteří na ulici přispějí žebrajícím, v obchodě může pomáhající upozornit na popadané zboží na zemi, případně, že se pokladní ošidila, když vracela zákazníkovi hotovost. Avšak setkat se můžeme také se závažnějšími situacemi, kdy je třeba zásahu. Může se jednat o událost, která je závažná, kdy pomáhající skočí do řeky, aby vytáhl topící se dítě, nebo vběhne do hořícího domu, aby pomohl lidem, kteří uvázli v plamenech. K dispozici máme dva rozdílné druhy pomoci. První, kdy se jedná o nepříliš vážné události a náklady na pomoc jsou nízké a druhá, kdy

se jedná o zcela zásadní situace, které sebou nesou náklady vysoké, někdy může jít i o zdraví pomáhajícího. Smithson, Amato a Pearce (1983 cit. podle Hewstone, Stroebe, 2006, str. 333)

Pomoc s náklady nízkými se zpravidla odehrává denně, při běžných činnostech. U pomoci s vysokými náklady se pomáhající stává hrdinou a vidíme ji zřídka. Všichni pomáhající investují peníze, čas nebo své zdraví, bez ohledu na množství. (Hewstone, Stroebe, 2006, str. 333)

Helus (2011, str. 245 – 246) ve své knize uvádí tři hlavní zdroje prosociálního chování. První bývá označován jako **sebestředný/egoistický**. V tomto případě jedinec pomáhá druhému, ale zároveň je v popředí on sám a zvažuje možnosti, co pro něj ze situace plyne. Zpravidla očekává obdiv okolí nebo respekt. Roli může sehrávat také strach z nepomoci a následného obvinění policií nebo ostuda před okolím. Druhým zdrojem je **tlak sociálních norem**, které respektujeme a je nám přirozené se jimi řídit. Velké množství lidí má danou normu ve společnosti, kdy jsme povinni pomáhat druhým v nesnázích. V případě neplnění této normy by mohlo docházet k výčitkám svědomí. Mezi třetí zdroj řadíme **vcitivost/empatii**, které se blíže budeme věnovat v podkapitole 1.8.

Jandourek (2001, str. 33) uvádí protiklad prosociálního chování - asociální chování (**asociálnost**). Jde o narušené sociální cítění, jedinec je nespolečenský, převážně se jedná o osoby nebo skupiny, které se vyskytují na okraji společnosti a nedokáží se přizpůsobit všeobecně uznávaným vzorcům chování.

1.1 Prosociálnost

Vyznačuje se sociálním chováním, které je pozitivní a vede k pomoci druhému člověku, či skupině lidí. Toto jednání není užitečné pouze konkrétnímu jedinci, ale i jiným lidem. (Svobodová, 2010, str. 2)

K tomu, aby člověk mohl jednat prosociálně, potřebuje následující schopnosti nebo **předpoklady k prosociálnosti**. Je nutné správně vnímat a chápat situaci z pohledu druhé osoby. Dále je třeba mít schopnost pro správný morální úsudek. Cítění, kdy je druhý bezmocný a chápat, že nejdůležitější hodnotou je sám život. Důležitá je také empatie, kdy se snažíme porozumět pocitům druhých. Nesmíme také opomenout znalost sociálních norem a pravidel. (Svobodová, 2010, str. 2)

Osobnostní podmínění prosociálního chování se ve velké míře projevuje ve vztazích i svazcích. Prosociálně orientovaná osobnost ovlivňuje konání spontánního prosociálního

chování. Rysy **prosociálně orientované osobnosti** ovlivňují zpravidla nejvíce sociální odpovědnost, empatii a vnitřní místo kontroly. Sociální odpovědnost a vnitřní místo kontroly v jedinci mohou vyvolat povinnost pomoci v akutních situacích. Rozvinutá empatie napomůže k lepšímu vnímání potřeb u druhého. (Hewstone, Stroebe, 2006, str. 338)

Opakem k prosociálnosti můžeme uvést pojem **deprivanství**. Jedná se o nedosažení lidské normality, které se může u jednotlivce projevat následovně:

- Nedostatkem sebezaměření
- Neschopností tvůrčí spolupráce
- Parazitismem
- Ničivostí oproti čemukoli jinému

Stačí se zamyslet nad následujícím. Pokud nastane situace, kdy s jednáním nesouhlasíme, jsou zde dvě možnosti. První, postavit se proti nebo druhá, strach a slabá vůle oponovat někomu druhému. Jedná-li se o kolektiv, čin, se kterým nemusíme souhlasit je jednáním spolupráce, avšak tato spolupráce je destruktivní, ničivá. V našem případě je ničivost zaměřena vůči bezmocnému tvorů, který nemohl uniknout a byl příliš slabý na to, aby se sám ubránil. Pokud by agresor byl schopen nahlížet na situaci z pohledu oběti, byl by schopen morálního úsudku a empatie. A v neposlední řadě, kdyby tento jedinec respektoval sociální normy a pravidla, věděl by, že je správné pomáhat druhým, chránit život a neublížovat si navzájem. Smyslem snažení by mělo být naučit děti řešit problémy, jak vztahové, tak sociální. (Svobodová, 2010, str. 3)

1.2 Emoce ovlivňující prosociální chování

Některé emoce mohou ovlivňovat vývoj prosociálního chování. Veškeré lidské chování provází emoční prožívání, které si jedinec nemusí vždy plně uvědomovat. Emoce jsou charakterizovány jako iracionální, mnohdy impulzivní a také primitivní projevy jedince, které mívají rysy zvířat. Psychologie byla tímto silně ovlivněna a jen mírně se měnily poznatky o socializaci emocí. Člověk situaci vyhodnocuje hlavně na základě svého cíle, norem, potřeb, rolí, avšak v závislosti na kultuře. Podstatné je pochopit funkci emocí. Emoce signalizuje, zda je jedinec v ohrožení, ovlivňuje průběh kognitivních procesů. Dále slouží ke komunikaci, navozují pohotovost k jednání, podporují sexuální aktivitu, ale také udržují vztahy, ochraňují naše blízké a zachovávají sociální hodnoty, či posilují sociální role. Emoce můžeme vymezit jako pocity, které si uvědomujeme, bývají různého ladění. Vnitřní prožitky

mohou být projevovány mimikou, gestikulací nebo hlasovou změnou. (Slaměník, 2011, str. 9 – 12)

Schopnost ovládat a kontrolovat emoce je velmi důležité obzvláště pro sociální život. Poměrně rychle se rozvíjí během mladšího školního věku. V tomto období je dítě schopno podle potřeby vlastní vůlí potlačovat své city nebo je naopak zřetelně vyjádřit. Děti mohou prožívat nejistotu, která je daná emoční nezralostí, která se liší a je také jistým výrazem sebepojetí a **sebehodnocení**. Mnozí psychologové jsou přesvědčeni, že jde u altruismu o vnitřní odměny pomáhajícího, prostřednictvím ušlechtilých etických citů, které považují za sobecké, jelikož mohou přinášet druh uspokojení i kladného sebehodnocení, proto jej spojují s egoismem. Na egoismus můžeme pohlížet z hlediska etického nebo psychologického. (Nakonečný, 2007, str. 66)

Prosociální chování mohou ovlivnit silné, až bouřlivé emoční reakce, které jsou provázeny zřetelnými fyziologickými změnami, které mohou mít záporný dopad na sociální okolí. Jedná se o **afekty**. Jednoduché emoce spolu s afekty se vyznačují tím, že se řadí k určitému objektu. Může jít o prožívanou radost z dárku nebo hněv vůči druhému. **Nálady** tento záměr nemají, jedná se o celkový emoční stav, který trvá delší dobu. Má tendenci ovládnout chování jedince, aniž by si je člověk plně uvědomoval. Emoce a nálady se mohou vzájemně ovlivňovat a prolínat se jedna v druhou. Vzájemné přecházení emocí a nálad prokazuje to, že emoce nejsou trvalé stavy, ale vyvíjí se a mění v čase na základě událostí. Nakonečný (2012, str. 192 - 193) vysvětluje náladu jako v čase setrvávající kvalitu cítění. Jedná se o citový stav, který vytváří u jedince pozadí duševního života. Rozdíl mezi náladou a **citem** je především v tom, že city mají vždy předmět (např. radost), kdežto nálady konkrétní předmět nemají. **Vyšší emoce** jsou přisuzovány pouze lidem a vážou se na hodnoty, normy a sociální potřeby. Základní odlišnost **sociálních emocí**, mezi které řadíme stud, vinu, rozpaky, závist, žárlivost, lásku a hrdost je dána nezbytným poznáním sociálního srovnání, sociálními normami, ale i ideály a hodnotami. Mezi jednoduchými a složitějšími emocemi se nachází přechody. Může se jednat o opakovanou radost nebo štěstí ze setkání, které může přerůst v lásku nebo se také láska může změnit v nenávisť. (Slaměník, 2011, str. 10 – 12)

Také **morální emoce** hrají roli. Jsou vázány na zájmy nebo prospěch celé společnosti nebo pouze těch lidí, kteří se neztotožňují s jedincem, co tyto emoce posuzuje nebo jimi oplývá. Morální emoce jsou doprovázeny fyziologickými změnami, může jít o charakteristický výraz ve tváři a tendencí k druhu události. (Koukolík, 2010, str. 163)

Jednou složkou emocí jsou také **city**. Dle Svobodové (2010, str. 26) je vyjadřování citů velmi důležité, avšak ze všech dovedností nejtěžší a současně nejjednodušší. Říci druhému *mám Tě rád* je velmi podstatné. V naší kultuře nejsou obvyklá hlasitá vyznání lásky, jedná se o velmi intimní okamžiky. Proto je pro nás tak složité a obtížné vyjádřit druhému z očí do očí, co k němu cítíme. Veškerá slova, která nás těší, jsou slovem lásky. A jak píše Čačka (2009, str. 130 – 131) jsou city u dětí krátké, avšak velmi intenzivní. Z počátku není osvojeno ani konvenční vyjádření citů, tzn., že je dítě schopno na někoho i plivnout). Ze začátku prožívají děti prudké city, ať už se jedná o strach, hněv, žárlivost nebo lítost. Ke konci dětství narůstá citová stabilita. Před nástupem puberty střídají projevy neklidu, které způsobí hormonální změny.

Pro správný rozvoj společenského citu jsou velmi důležité sociální kontakty, tedy míra citu a spoluprožívání ze strany vychovávajících. Zanedbání této potřeby v raném období života může mnohdy vést až k trvalé citové nedostatečnosti, obtížné soužití s druhými i potíže s navazováním kontaktů. (Čačka, 2009, str. 26)

Směšením primárních emocí očekávání a radosti vzniká smíšená emoce, která dokáže ovlivňovat prosociální chování. Jedná se o **optimismus**, sekundární emoci, který významní badatelé v oblasti zvládání zátěžových situací považují za generalizovanou anticipaci příznivého vývoje a odolání vážným životním problémům. Optimismus představuje regulátor psychiky, ale také určuje výběr při řešení problému, stresové, či zátěžové situace. Hladina optimismu nebo pesimismu významně ovlivňuje jedince při složité problémové situaci. (Zášková, Mlčák, 2009, str. 176)

V **předškolním období** mluví dítě o emocích se sourozenci nebo rodiči, kdy s rodiči je rozmluva omezena situací kontroly a řízeného chování. V kolektivu dětí jsou rozmluvy o emocích směřovány spíše do hry. Komunikace o emocích v rodině pozitivně ovlivňuje dítě a kladně ovlivňuje jeho emoční vývoj. Komunikací dítě dokáže svým pocitům rozumět a připisovat je jiným osobám, zvířatům. Pocity a emoce může dítě vyjadřovat prostřednictvím oblíbené hračky, do které se vcítí. (Slaměník, 2011, str. 72)

1.3 Přístupy pomáhání

Biologický přístup

Jedná se o první druh přístupu k altruismu, který vysvětluje prosociální chování z hlediska toho, co je nám vrozené nebo geneticky předané. Z toho pramení otázka, proč by měl proces

přirozeného výběru upřednostnit gen, který zvýší pohotovost člověka pomáhat druhým. Jednou z reálných odpovědí je, že prosociální chování je výsledkem přirozeného výběru, v případě, že převážně zvyšuje, než snižuje naději jedince na reprodukci. Na vývoji prosociálního chování byly pravděpodobně účastněny dva základní procesy. Vzájemnost a upřednostňování příbuzných jedinců. U příbuzenských vztahů se jedná o předání vlastních genů budoucí generaci. U rodiny může zpravidla být vyšší vzájemnost, než u jedinců, kteří jsou si cizí. To vede k tomu, že si jedinci příbuzní ochotněji mohou, avšak nemusí tomu tak být vždy. Jedná-li se o jedince nepříbuzné, zde vysvětlujeme prosociální chování na základě normy reciprocit (vzájemnosti), kdy základní východisko této teorie říká, že prosociální chování bude mít úspěch v průběhu přirozeného výběru tehdy, pokud bude probíhat podle normy reciprocit a náklady pomáhajícího budou nižší, než prospěch jedince, kterému pomáháme. (Hewstone, Stroebe, 2006, str. 335)

Individualistický přístup

Podobně jako přístup biologický vysvětluje altruismus z oblasti tendence jedince pomáhat druhým. Avšak neplatí automaticky obecný předpoklad, že byly podmíněny geneticky, i když mohou být, nýbrž předpoklad, že je člověk nabyt v procesu sociálního učení. Individualistické teorie altruismu dělíme na dvě odvětví. První pohlíží na altruistické chování sítím nálad, druhé vychází z očekávání, že je podmíněno vlastnostmi osobnosti a rysy. (Hewstone, Stroebe, 2006, str. 335 – 336)

1.4 Vývoj prosociálního chování

I když si toho nemusíme mnohdy všimnout, prosociální chování se rozvíjí již u velmi malých dětí. Mnozí také tvrdí, že je podmíněno genetikou a dále se rozvíjí výchovou.

Je položena otázka, co dopomáhá k vývoji prosociálního a altruistického jednání, ať už jde o to být pro druhého oporou, udělat mu radost nebo být pohotový a pomoci. Tyto kvality osobnosti mají počátek v dětství a jsou výsledkem socializačního vlivu. Rozhodující pro dítě jsou zkušenosti. Jedinec vnímá a pozoruje atmosféru pomoci v rodině. Ovlivňuje ho velkorysost rodičů, nezištnost a vnímání druhých. Důležité je pomáhání s domácími pracemi i z důvodu, že se tak dítě učí usnadňovat život člověku, kterého má rád. V tomto případě se nedoporučuje dávat dítěti odměny, aby se neposilovalo méně hodnotnou sebestřednou prosociálnost. Podstatná je také spolupráce a nápomocné soužití, kde si jedinec

všímá altruistických aktů a dokáže se z nich radovat on i jeho rodina společně. (Helus, 2011, str. 247 – 248)

Na prosociální motivy během života působí a ovlivňují je biologické podmínky a sociální kontexty. Vývojové systémy jsou vztaženy biologickou dynamikou k věku nebo normami ke společenským očekáváním. V popředí se vyskytuje stav kognitivního vývoje a pocit vlastní hodnoty, rodinná interakce a sociální zkušenosti. (Zášková, Mlčák, 2009, str. 73) Není pochyb o tom, že již malé děti umí jednat prosociálně. Již tříleté dítě dokáže vnímat prosociální pomoc o novorozeného sourozence. Asi od čtyř let je dítě schopno rozlišovat svoji vinu, či nevinu. A pomáhá především tehdy, pokud škodu samo způsobilo. To však později nestačí na starší dítě předškolního věku. Jestliže je škoda nepatrná, pak dítě pomůže tomu druhému, v případě, že se přidají emocionální důsledky. U mladšího školního věku již připravenost ku pomoci vzrůstá, avšak ve vývoji hraje hlavní roli stav sociálně kognitivního vývoje. Ten určí, jak dítě hodnotí situaci, která vyžaduje pomoc a také, co jeho pomáhání řídí. Je zde velmi důležitý i poměr empatie. Určité projevy prosociálního chování u dětí mohou vzrůstat díky schopnosti předpovídat událost a pochopit její souvislost. Prosociální chování předpokládá konkrétní kvalitu sociokognitivních procesů. Na počátku poskytnutí pomoci, útěchy nebo podpory je potřeba, aby dítě vyzorovalo potřebu, případně nouzovou situaci druhého a vyhodnotilo ji jako vyžadující pomoc. Sociálně kognitivní procesy mají velký význam pro psychologii prosociálního jednání. Vývoj chování prosociálního je spojen s vývojem sociálních kognicí, což je ontogenetický vývoj. Jde převážně o schopnosti dělat závěry jednání, pochopit normy, či pravidla. (Zášková, Mlčák, 2009, str. 74)

L. Kohlberg navrhl šest kategorií, ve kterých se postupně vyvíjí tři stadia, či stupně morálky s konkrétním morálním usuzováním. (Zášková, Mlčák, 2009, str. 74 – 75)

1. stupeň - předkonvenční: zahrnuje stadium, které je zaměřeno na tresty a poslušnost, kdy pravidla se mají dodržet proto, aby se vyhnulo sankci a stadium instrumentální – zaměření relativistické, kdy je správné chování takové, které jedinci přinese nějakou odměnu.

2. stupeň – konvenční: obsahuje stadium se zaměřením na být hodný, být hodná, kdy je správné „být hodný“, konformní, dělat radost druhým. Dále stadium zaměření na pořádek a právo, kdy je správné dodržovat zákony a také plnit povinnosti.

3. stupeň – postkonvenční: odráží stadium zaměření na společenskou smlouvu. Správné je to, co se demokraticky rozhodlo a stadium orientace na obecné zásady, kde morální jednání vyvstává z individuálních zásad jedince.

1.5 Druhy prosociálního chování

Logickou úvahou bychom se mohli domnívat, že existuje pouze jeden druh prosociálního chování, avšak opak je pravdou. Jak uvádí Carl a Randallová (2002 cit. podle Zášková, Mlčák, 2009, str. 50 – 51). Rozlišujeme tyto druhy.

Altruistické prosociální chování (altruistic prosocial behaviour)

Jedná se o dobrovolnou pomoc lidem, kdy je primární motivací zájem o člověka a potřebu přinést užitek druhé osobě. Roli zde hraje soucit, přijímání perspektivy druhých a internalizované normy a principy.

Kompliance (compliant prosocial behaviour)

Představuje pomáhání druhým, které je motivované verbální nebo nonverbální prosbou, která zní s normami vzájemnosti, poctivosti a spravedlnosti. Může být také řazen k vyššímu morálnímu usuzování, ale také snahou o sociální schválení, či uznání. Druh tohoto prosociálního chování se objevuje ve společnosti více, než spontánní pomáhání. (Zášková, Mlčák, 2009, str. 50)

Emocionální prosociální chování (emotional prosocial behaviour)

Jde o pomoc v emočně vypjatých situacích, které mohou u osob, které pomáhají vzbuzovat soucit, ale také vysokou úroveň adrenalinu a osobního distresu. Je motivováno empatií jak kognitivní, tak afektivní. Dále pak zodpovědností a morálním posuzováním. (Zášková, Mlčák, 2009, str. 50)

Veřejné prosociální chování (public prosocial behaviour)

Tento druh prosociálního chování bývá realizován za účasti publika. Je možné, že je motivováno přáním získat akceptaci i respekt u druhých. Obětování něčeho nebo poskytnutí pomoci může být příležitostí k tomu, aby jedinec ukazoval převahu, výjimečnou vlastnost nebo bohatství. Existuje však i „pseudoaltruistická motivace“, která má za hlavní zájem uspokojení egoistických potřeb. Pomoc druhým je cíl vedlejší, není kompatibilní s chováním prosociálním. Soucit, morální posouzení i přijímání perspektivy je výrazně nižší. (Zášková, Mlčák, 2009, str. 50)

Anonymní prosociální chování (anonymous prosocial behaviour)

Vykonává se, tak, že pomáhající neví, komu pomáhá. Motivace tohoto druhu chování je spojena s pozitivními pocity, které plynou z faktu, že osoba vykonala dobrý skutek.

Prosociální chování v naléhavých situacích (dire prosocial behaviour)

Jinak řečeno také emergentní prosociální chování se vztahuje na pomoc těm, co se ocitli v krizové nebo jiné nouzové situaci, která vyžaduje okamžité, rychlé jednání. Motivace je často nezištná, impulzivní. Jedná se o altruismus, ale také o občanskou odvahu.

1.6 Altruismus

Jedná se o formu prosociálního jednání, kterou lze chápat jako tendenci jednat tak, aby se zlepšila celková pohoda druhého jedince, přitom chování nepřináší aktérovi konkrétní prospěch, ba dokonce často vyžaduje i obětování sebe sama. (Svobodová, 2010, str. 2)

Altruistická osobnost je označována jako souhrn dispozic, které tvoří převážně vysoká úroveň empatie, smysl pro odpovědnost a soucit. (Nakonečný, 2007, str. 66)

Clarkea (2003 cit. podle Nakonečný, 2009, str. 222) uvádí **rysy altruistické osobnosti**, ke kterým patří silná vnitřní kontrola, víra ve spravedlnost, pocit sociální odpovědnosti, schopnost empatie a nižší egocentrismus.

Mezi nejvýznamnější interpersonální důsledky empatických procesů řadíme prosociální chování a altruismus. Oba pojmy jsou chápány jako synonyma, která se vztahují k chování jedince, který přináší prospěch osobě druhé. Z hlediska psychologie pomáhající chování můžeme od altruismu odlišovat z hlediska motivace, která zaměřuje, podněcuje i reguluje jednání. Proto může být pomáhající chování podmíněno směsí vnitřních i vnějších nesobeckých i sobeckých motivů. U slabé verze altruismu je předpoklad motivace, která nepramení z externích trestů nebo odměn. Přináší pouze interní odměnu. Jedná se o pocit hrdosti, vyhýbání se pocitu viny, zlepšení psychické pohody. Silná verze altruismu prezentuje chování, které jde za účelem zvýšení blaha. Není zde motivací externí ani interní odměna či trest, pouze prospěch druhého. (Zášková, Mlčák, 2009, str. 142)

Jak uvádí Hoffman (1981 cit. podle Zášková, Mlčák, 2009, str. 73) označujeme vývojově podmíněné prosociální chování jako „reflexivní altruismus“. Představuje impulzivní, spontánní jednání člověka, které je s největší pravděpodobností odrazem geneticky daného jednání bez vědomého cíle. Vyskytuje se v situacích, které jsou mimořádné, kde je oběť pochopena jako součást pomáhajícího. Můžeme zde zařadit pomoc v rámci rodiny.

Oproti tomu „flexibilní altruismus“ je situační a společenské chování jedince, které má sociální očekávání a formuje se během procesu rozhodování. Především zde řadíme pomáhání člověku na veřejnosti.

Řadíme zde také pomáhající chování (Helping behaviour): Z hlediska biologického jde o altruistické chování a to v nejširším slova smyslu.

Velmi často se můžeme setkávat s recipročním altruismem, který vychází z předpokladu, když dítě (jedinec) pomůže kamarádovi, má pro pomáhající dítě pomoc takový smysl, že pokud pomůže, tak budou druzí chránit kamaráda, kterému pomohl. Může se to zdát složité, avšak není. Reciprocita je univerzální jev, který nacházíme v různých kulturách. Jsou-li náklady pomáhajícího nízké a užitek jedince, který pomoc přijímá vysoký, pak je reciproční altruismus výhodný. Může však dojít k tomu, že bude toto chování zneužito. Z tohoto důvodu bývá omezeno na specifické okolnosti, kdy se jedná o vysoký stupeň důvěry mezi příjemcem a pomáhajícím, vysokou míru uznání, stabilitu členství ve skupině nebo stabilitu skupiny v čase. Důvěra je zpravidla výsledkem blízkého vztahu a také podobnosti v názorech. Můžeme tedy říci, že právě tyto okolnosti mohou zvyšovat pravděpodobnost vzájemné podpory a měly by snižovat riziko zneužití prosociálního chování. (Hewstone, Stroebe, 2006, str. 335)

Typy odměn za altruistické chování:

- vnější typy odměn jsou zpravidla veřejné zisky, charita nebo sponzorování
- vnitřní typy odměn, zde se jedná o pozitivní pocity, které vyvolává dobrý skutek

Z výše zmíněného vyplývá, že každé chování je funkcí odměn a trestů a to také platí pro chování altruistické, přičemž vnitřní odměnou může být různá forma sebecítění. V tomto případě záchrana druhého, která byla provedena s nasazením vlastního života vyšší hodnotu, oproti finančnímu příspěvku. Psychologové však nejsou kompetentní k pronesení etického soudu na téma altruistického chování. (Nakonečný, 2007, str. 66 – 67)

Když byl zkoumán vztah prosociálního chování a empatie, dospěli vědci k závěru, že pokud se u lidí probudí empatie, budou pohotově pomáhat, a to tehdy, pokud usoudí, že na jejich dobrý čin nikdo nepřijde. Může se jednat o druh empatie, který je spojený s lítostí a nezištností a je možné tvrdit, že se jedná o nejhodnotnější druh altruismu. (Nakonečný, 2007, str. 67)

1.7 Prosociální chování a socializace

S prosociálním chováním jde ruku v ruce **socializace**, kdy se jedná o proces, při kterém si jedinec osvojuje pravidla chování, ale také soubor hodnot, postojů i názorů. Cílem je, stát se plnohodnotnými členy ve společnosti. Při socializaci jedinec vrůstá do společnosti,

žádoucí je, aby se jedinec choval žádoucím a přijatelným způsobem. (Hewstone, Stroebe, 2006, str. 79)

A jak píše ve své knize Nakonečný (2009, str. 101), jedná se v podstatě o proces učení, zejména sociálního. Jedinec tedy nepřichází na svět jako „nepopsaná deska“, není utvářen ve svém vývoji jen svou individuální zkušeností, avšak na svět si přináší systém vrozených sklonů, na nichž se celý proces odehrává.

Jak konstatuje Zášková a Mlčák (2009, str. 85) jestliže je altruistická motivace vyvolána empatií, tak vzejde možnost pro odlišné postupy socializace. Souhrnně je popisuje Batson (1991 cit. podle Zášková, Mlčák, 2009, str. 85 - 86) čtyřmi kroky.

Vnímání potřeby druhého

Pokud se má dítě učit reagovat empaticky, tak se nejdříve musí naučit vnímání potřeb a utrpení druhých určitým upozorněním na situaci. Vše by mělo probíhat v souladu s věkem jedince a jeho schopností umět se vyrovnat s dávkou stresu. Dítě by mělo pochopit, jak se cítí člověk, který je v nouzi. Není na místě dítě izolovat od situací, které by jej mohly rozrušit a vyvést z míry. Většina dětí dokáže pracovat s potřebami, pokud pocítují bezpečí, když je přítomen dospělý, kterému věří a zároveň jim tato blízká osoba dodává klid a jistotu.

Přijetí perspektivy druhého

Pro prožívání empatie je částečnou podmínkou vnímání osoby v nouzi. Pro přijetí perspektivy druhých osob je důležitá kognitivní zkušenost. Jedná se o schopnost vidět negativní událost z jiného úhlu, než je jeho vlastní a také si představit, jak se cítí nebo bude cítit někdo druhý. Mnohdy může jít o omezené verbální i neverbální informace o dané situaci.

Zažití empatické emoce

Velmi důležité je, aby se dítě naučilo pojmenovat empatické emoce a vnímat je. Nejdříve je pro dítě vnímání potřeb druhých obtížnější, případně nejasné. Mohou je prožívat jako dojetí, neklid, či smutek. Prostřednictvím komunikace a jazyka se je učí rozpoznávat a odlišovat. Jako zprostředkovatelé socializace můžeme pomoci prostřednictvím popisování vlastních pocitů vždy, když dítě pozoruje jedince, který se ocitl v úzkých. Také je možné, aby samo dítě popisovalo vlastní pocity a o nich mluvily a přemýšlely.

Uskutečnění chování k dosažení altruistických cílů

K tomu, aby bylo dítě schopné dosáhnout altruistických cílů, je nutné, aby se naučilo určitým způsobům chování, které poté vedou k jejich dosažení. Pro dítě je prioritní, aby pochopilo, které způsoby chování jsou efektivní a které nikoli. Zpočátku jde tento způsob metodou pokus – omyl, avšak zprostředkovatelé socializace jsou schopni vytvořit konkrétní zážitky pro děti s možností, aby si dítě vyzkoušelo různé postupy chování. Může se jednat o únik ze situace, ignorace potřeb druhých nebo poskytování pomoci různě efektivními způsoby. Mezi vhodné situace můžeme zvolit návštěvu nemocného sourozence, poskytnutí charitativního příspěvku nebo krmení a péči o domácího mazlíčka. Reakce na situace je dobré vyzkoušet a následně si o nich promluvit, aby dítě pochopilo povahu altruistické motivace.

1.8 Empatie

Zabírá strategicky velmi důležité místo v moderní psychologii, jelikož leží na hranici, která dělí jedince od druhých. Respektive já, od ty. Empatie je úzce spojena s dovedností člověka porozumět druhým lidem a umění s nimi komunikovat. Je základem vztahů, včetně těch nejdůvěrnějších, mezi které řadíme rodičovství, partnerství a lásku nebo přátelství. Zvyšuje ochotu pomáhat druhým. Považujeme ji za nezbytnou podmínku všech sociálních vztahů. Předpokládá se, že je empatie rozhodující příčinou ryzího altruistického chování a představuje nejušlechtlejší aspekt existence člověka. Má také tlumivý vliv na agresivitu, pomáhá chránit proti diskriminaci, vykořisťování, či ovládnání druhých. Problematikou empatie se zabývá mnoho vědních oborů, avšak přetrvává poměrně nízká teoretická propracovanost, včetně malé konzistence výzkumných výsledků. (Zášková, Mlčák, 2009, str. 99 - 100)

Nezbytnou součástí správného vývoje empatie je přístup k dítěti již od jeho početí. V průběhu těhotenství je důležité, aby rodiče dali dítěti najevo, že ho přijímají a těší se na jeho příchod. Po porodu je velmi důležitá symbióza mezi novorozencem a matkou, což může být zpravidla u dětí, které končí v institucionální péči problém. Avšak pro dítě je v tomto období velmi podstatné emocionální průvodcovství, právě z důvodu toho, aby se později bylo schopné projevovat empaticky vůči druhým. V nemalé míře je také důležité nikdy netrestat dítě za projev svých pocitů. Tělesné tresty nebo ignorování, případně odnětí lásky mohou způsobovat to, že se v budoucnu dítě bude mít problém s vcítěním. (Prekop, 2002, str. 126 – 128)

Z hlediska vývoje psychiky dítěte jsou nejpravděpodobnějšími způsoby vyvolání empatie u jedince 10 let až po dospělost klasické podmiňování, přímá asociace a přijímání role.

Osobnost dosáhne osobní identity a také kontinuity s ostatními v situacích i čase.

Empatická reakce v tomto věkovém období je více pokročilá, kromě situačních podnětů může brát v úvahu životní podmínky, ale i empatizovat s abstraktními kategoriemi. (Zášková, Mlčák, 2009, str. 131)

Dosažené výsledky dokládají, že na rozvoj emocionální empatie dětí má vliv kvalita vztahů dítěte k rodičům a dalším rodinným příslušníkům. To je způsobeno tím, že děti, které mají uspokojeny emocionální potřeby, díky ochraňujícímu a láskyplnému vztahu k rodičům, mohou být méně zaujaty starostmi o sebe a stanou se tak více citlivé na prožitky a potřeby druhých. (Zášková, Mlčák, 2009, str. 129)

Empatie podporuje připravenost pomoci hlavně tehdy, pokud se jedná o vysoké emocionální důsledky v nouzové situaci druhého jedince a převážně tehdy, když dítě nouzovou situaci zavíní. (Zášková, Mlčák, 2009, str. 74)

Wallbott (2000 cit. podle Nakonečný, 2007, str. 63) uvádí tři dostupné mechanismy, které mohou působit na vcítění:

- emoce druhého vnímáme záměrně, zároveň je s empatií prožíván soucit, avšak převážně tehdy, pokud se jedná o zármutek, jelikož radost by mohla narušovat závist
- když vnímáme emoce druhých, ožívujeme si tak své vlastní podobné zkušenosti, což vede k tzv. „emoční nákaze“
- jde o nevědomý proces, kdy pudově napodobujeme, zvaný také kvasi – automatický proces

Podle Géringové (2011, str. 19 – 20) je pro altruistické chování velmi důležitá empatie. Toto tvrzení dokládají také studie o pachatelích těch nejhorších a velmi brutálních vražd a ublížení, kdy u těchto jedinců byla zjištěna nulová a nedostačující schopnost vcítění se do oběti (jedince).

McCullough (1997 cit. podle Krivohlavý, 2004, str. 128) upozorňuje na nebezpečí příliš velké empatie, konkrétně na přehánění, se kterým se můžeme setkat tam, kde empatie přesáhne určitou hranici. Při přehnané empatii může docházet k jejímu zneužití nebo využití. Pokud dojde k přílišnému ztotožnění s postiženým, můžeme se dostat do nežádoucí situace.

Nejlepším příkladem je reakce na dopravní nehodu. Je nutné prvně pomoci těm, kteří na sebe neupozorňují, jelikož mohou být v ohrožení života. Kdežto ti, kteří se ozývají, až příliš mohou pomáhající zmást a přemírou empatie pomohou těm, kteří pomoc akutně nepotřebují.

2 FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ PROSOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ

I když si to nemusíme plně uvědomovat, při pomáhání nás ovlivňují určité faktory. Jak říká Wispe (1972, str. 29), prosociální chování má celkem pět složek. Jedná se o altruismus, solidaritu, dobročinnost, pomáhání a spolupráci. K faktorům, které ovlivňují prosociální chování, řadíme každý faktor, který je schopen ovlivnit alespoň jednu složku. Tyto faktory dělíme do dvou kategorií, dispoziční a situační. Faktory dispoziční chápeme jako dlouhodobé, vrozené, které jedince ovlivňují po celý jeho život zhruba stejnou měrou. U situačních faktorů se jedná o faktory krátkodobé, které ovlivňují vnější okolnosti nebo aktuální fyzický, či psychický stav.

2.1 Dispoziční faktory

Následující faktory řadíme mezi dispoziční, tedy dlouhodobé. Seznam, který je uveden, nemusí být úplný, protože je možné, že z psychologického hlediska nebyly dosud všechny faktory zjištěny. Pro snadnější přehlednost jsme faktory nastínili v následující tabulce.

Tab. 1 *Dispoziční faktory*

FAKTOR	VLIV NA MÍRU PROSOCIÁLNÍHO CHOVÁNÍ
Příbuznost	zvyšuje míru prosociálního chování
Rodová příslušnost	vliv není jasný
Míra důvěry	vyšší míra zvyšuje míru prosociálního chování
Míra empatie	vyšší míra zvyšuje míru prosociálního chování
Stupeň morálního vývoje	vyšší stupeň zvyšuje míru prosociálního chování
Styl attachmentu	bezpečný attachment zvyšuje míru prosociálního chování
Víra a náboženství	může zvyšovat míru prosociálního chování
Schopnost	vyšší vnímaná schopnost zvyšuje míru prosociálního chování
Vzor	prosociální vzor zvyšuje míru prosociálního chování
Sebeúcta	vyšší sebeúcta zvyšuje míru prosociálního chování
Místo kontroly	vnitřní místo kontroly zvyšuje míru prosociálního chování
Potřeba uznání	nižší potřeba uznání souvisí s vyšším prosociálním chováním
Neuroticismus	nižší skóre na škále neuroticismu zvyšuje míru prosociálního chování
Společenská odpovědnost	vyšší míra odpovědnosti zvyšuje prosociální chování
Příjemnost	vyšší skóre na škále příjemnosti zvyšuje míru prosociálního chování

Zdroj: vlastní zpracování

Příbuzenství a rodina jako faktor ovlivňuje prosociální chování, dle Burnsteina (1994 cit. podle Graziano, 2007, str. 14) tak, že v rámci jeho výzkumu dotazovaní shodně upřednostňovali mladší příbuzné a také ženy před muži. V případě každodenní pomoci bylo zjištěno, že jsou ochotni příbuzní spíše pomoci rodinnému příslušníkovi, který je nějak nemocný, avšak v situaci, kdy by byl ohrožen jeho život, by naopak pomohli zdravému příbuznému. Pomáhání ovlivňuje nejen to, zda nás s dotyčným pojí pouto genetické, ale i to, jak dalece člověka v nouzi známe. Studie ukazují, že spíše pomůžeme kamarádovi, než cizímu člověku, avšak spíše pomůžeme sourozenci, nežli kamarádovi. Podle Van Langeho (1997, str. 10) je známa vazba mezi hodnotovou prosociální orientací a celkovým počtem sourozenců. Dotazovaní s prosociální hodnotovou orientací měli více sourozenců, oproti respondentům, kteří měli orientaci spíše soutěživou nebo individualistickou. V případě více sourozenců je budováno prosociální chování již v dětství, kdy starší pomáhá s péčí o mladšího sourozence, velmi často je důležitá spolupráce sourozenců nebo dojde na dělení a půjčování věcí. V každodenním životě může být matoucí, kdo je více ochotný pomáhat druhým, zda muži nebo ženy. Mohlo by se zdát, že jsou ženy více ochotné a obětavější, nežli muži. Piliavin a Unger (1985 cit. podle Piliavin a Charng, 1990, str. 18) zkoumali, zda má pohlaví, čili **rodová příslušnost** vliv na to, jakým způsobem pomáhající zareaguje na danou situaci v souvislosti na pohlaví. Ve výsledcích bylo zjištěno, že by pomohly jak ženy, tak i muži stejně, avšak u žen byla potřeba pomáhání již v situaci, kdy nehrozila velká újma. Lze tedy říci, že na základě vědeckých výzkumů není úplně jednotné, zda je pomáhání ovlivněno pohlavím. Sociální psychologové Kenrick, Neuberg a Cialdini navrhli celkem sedm druhů sociálních situací, prostřednictvím kterých jedinec reaguje z hlediska pomoci, dle typu osobnosti. Každá sociální situace dokáže aktivovat konkrétní složku Já, proto se v některých situacích předvádíme, v jiných naopak držíme stranou. Každá situace má sociální motiv, avšak záleží, kam obracíme svoji pozornost. Ne každý člověk bude jednat v téže situaci stejně. Lidé dokáží změnit konkrétní situaci. Ale také si svoji situaci vybrat. Každá událost, či situace může lidi změnit. S velkou pravděpodobností si situace lidi vybírá. V obecné i sociální psychologii platí, že člověk reaguje na situaci, a to tak, že jak ji prožívá, tak se v ní zachová. Ovlivňují ho temperament, inteligence, charakter, nálada i ego. (Nakonečný, 2007, str. 14 – 15)

Vyšší potřebu chovat se prosociálně ovlivní také vyšší **důvěra** v druhé lidi. Je možné, že by se mohlo jednat o reciprocitu, kdy by mohl pomáhající očekávat oplácení prosociálního chování v případě potřeby. (Hewstone, Stroebe, 2006, str. 340)

Empatie je řadou autorů (Výrost a Slaměnik, 1997, str. 146) zmiňována jako jeden z možných principů, který vysvětluje prosociální chování. Problematice empatie se více věnujeme v kapitole 1.8.

Altruistické chování souvisí úzce se stupněm **morálního vývoje**, kdy záleží na **charakteru** člověka, který je získaný v průběhu života zprostředkovanými i bezprostředními zkušenostmi, podílí se na subjektivním prožívání reality, ale také na chování individua. Z hlediska společenského citu si přináší dítě základní normy chování. (Čačka, 2009, str. 139)

Muchová (2015, str. 84) konstatuje, že s morálním vývojem úzce souvisí morální výchova v rodině, kdy již od raného stádia vývoje dítěte kojenec vyrůstá v osobnost v případě, že na něj reaguje matka svou péčí. Jedná se o jednosměrný vztah, kdy matka je aktivní a dítě pasivní příjemce. Dle psychologů může dítě ve věku od jednoho do tří let zakusit, že ho okolí přijímá takové, jaké je. S projevy, pocity, zážitky, vlastnostmi. Zkušenostmi, kterými jedinec projde v dětství, později ovlivní jeho morální jednání v dospělosti.

Jednou z oblastí usuzování dětí je to, jakým způsobem jsou schopny rozhodnout, co je správný způsob jednání a co je špatný způsob. Převážná většina vývojových psychologů věří, že děti procházejí úrovněmi morálního úsudku. Každá úroveň obsahuje jiná kvalitativní kritéria, podle kterých staví děti své morální úsudky. Výchozí teorií se stal koncept Piageta, která vývoj morálního úsudku v první fázi propojuje s **egocentrismem** a jeho překonáním. Piaget (1932 cit. podle Zášková, Mlčák, 2009, str. 74 – 75)

V počátečním egocentrickém stadiu heteronomní morálky platí nezměnitelné zákony a pravidla. Závazný je i princip odplaty spravedlnosti, dle kterého je každé provinění adekvátně potrestáno. Morální přestupky hodnotí jedince dle výsledků jednání, ne podle úmyslu jednajícího. Jedná se tak o objektivní odpovědnost. V mezistupni se dítě od tohoto morálního realismu postupně odpoutává a zhruba v deseti letech dospívá do stádia druhého – autonomní morálky, kde přijímá zákony a pravidla jako výsledky sociální dohody. V tomto stadiu se objevuje princip vyrovnávající spravedlnosti. Jde o ohled, spravedlnost a vzájemnost. Při posuzování morálních pochybení dochází k ohledu výsledků, ale i úmyslu jedince, který jedná. (Zášková, Mlčák, 2009, str. 75)

Mikulincer, Shaver, Gillath a Nitzberg (2005, str. 43) uvádějí, že bezpečný **attachment** (úzký vztah) na základě studie u dětí předškolního věku je v souvislosti s empatickou reakcí vůči trpícím dětem. Výsledky výzkumu dále odhalily, že jedinci s prosociální hodnotovou

orientací měli bezpečný úzký vztah, na rozdíl od lidí, kteří měli orientaci soutěživou nebo individualistickou.

U lidí, kteří mají **víru** ve vyšší hodnoty, může být morální chování ovlivněno **náboženstvím**. V situaci, kdy by bylo nutné zasáhnout, by bylo pro člověka věřícího nepřijatelné a nemorální pomoc neposkytnout. Svě jednání by v něm mohlo vzbuzovat výčitky a vznikl by morální konflikt. V křesťanství by se mohlo jednat i o pomoc za cenu vlastního utrpení. Motivací a hnacím motorem by mohla být také obava nebo touha, dostat se do ráje nebo projít reinkarnací. (Atkinson, 2003, str. 55)

Záškodná a Mlčák (2009, str. 179) uvádí, že s vyšší vírou souvisí **hodnota** jedince. Velmi pravděpodobným rozdílem v prosociální tendenci je odchylka v hodnotových orientacích a hodnotách. Představují síť z aktivit, zájmů a ideálů, které naplňují smyslem lidský život. Hodnota je instinktivní připravenost jedince pro vývoj vlastního potenciálu v souladu se společností. Jedná se o vlastnost, kterou osobnost přiděluje konkrétní situaci, objektu nebo události, případně činnosti, jež je spojena s uspokojením zájmů a potřeb. Utváření hodnot probíhá v socializačním procesu. Jsou součástí společenského vědomí a mají své uspořádání v hodnotovém systému. Na základě svých hodnot poté člověk pomáhá a jedná prosociálně nebo naopak.

Faktor **vzoru** je zmiňován převážně v teorii sociálního učení. Jestliže má dítě v rodině vzor prosociálního chování, je pravděpodobné, že se tak bude chovat i v dospělosti. Jedná se totiž o jakousi nápodobu. (Atkinson, 2003, str. 46)

Aby si člověk vážil sám sebe, potřebuje vnímat, že mu lidé, se kterými je v kontaktu, projevují úctu a **uznání**. Člověk potřebuje vidět sebe v sociálním zrcadle, které mu ukazuje okolí. A to jako jedince, který je milován a respektován. U dětí si musíme uvědomit, že jsme pro ně vzorem. Osobou, která znamená pro dítě přirozenou autoritu, kterou napodobuje. (Svobodová, 2010, str. 27)

Mezi další dispoziční faktory můžeme pravděpodobně zařadit i jiné faktory, které mohou ovlivňovat člověka k prosociálnímu chování. Je možné, že určitý vliv na prosociální chování by mohla mít vrozená vada nebo nemoc. Výsledky studií o všech faktorech ovlivňující prosociální chování nejsou známy, proto seznam faktorů nemusí být kompletní.

2.2 Situační faktory

Následující podkapitola je věnována faktorům situačním. Jak již bylo zmiňováno u faktorů dispozičních, nejsou známy výsledky studií, které by určovaly přesný počet faktorů situačních. Je také pravděpodobné, že některé nemusely být prozatím výzkumy zjištěny. To, jak se člověk zachová, mohou ovlivňovat situační faktory.

Tab. 2 *Situační faktory*

FAKTOR	VLIV NA PROSOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ
Materiální zisk	předpokládané zvýšení prosociálního chování
Zisk uznání	předpokládané zvýšení prosociálního chování
Očekávání reciprocit	vyšší očekávání reciprocit zvyšuje prosociální chování
Počet přihlížejících	více přihlížejících, snižuje prosociální chování
Smysluplnost situace	vyšší smysluplnost situace = vyšší prosociální chování
Důležitost situace	vyšší vnímaná důležitost = vyšší prosociální chování
Předchozí zkušenost a zpětná vazba	pozitivní zkušenost a zpětná vazba zvyšuje prosociální chování
Společenský status	vyšší status = vyšší prosociální chování
Nenaplněné potřeby	pokud prosociální chování naplní potřebu = vyšší prosociální chování
Nálada	dobrá nálada = vyšší prosociální chování
Odpovědnost	odpovědnost může snižovat prosociální chování

Zdroj: vlastní zpracování

Prosociálně se člověk může chovat i v případě zajišťování svých materiálních potřeb. K zajištění budoucnosti je nutné chodit do práce a vydělávat peníze. Existuje velké množství povolání, ve kterých je pomáháno druhým. Za prosociální chování můžeme také považovat situaci, kdy jedinec za finanční odměnu přislíbí záchrannou akci. I když je člověk prosociální osobností, ke svému životu potřebuje zajišťovat i své materiální potřeby, jako je bydlení nebo jídlo, proto se k situačním faktorům řadí také **materiální zisk**. (Výrost a Slaměník, 2008, str. 296)

Zisk uznání je jednou z potřeb, kterou ve své teorii udává Maslow. Uznání nám může být projeveno několika způsoby, může se jednat o ocenění, či poděkování. Jedná se o faktor, který může výrazně ovlivňovat chování jedince. Uznávaný člověk se poté může stát pro druhé kladným příkladem svého budoucího jednání. (Drapela, 2003, str. 103)

Slaměnik a Janoušek (cit. podle Výrost, Slaměnik, 1997, str. 125) uvádí, že potřebu **reciprocity** (vzájemnosti) prožívají více lidé, kteří nejsou závislí na sociálním prostředí a nejsou sebestřední, naopak mají přiměřené sebehodnocení a cítění vůči druhým.

Člověk, který je v procesu rozhodování orientován na cítění, převážně pozoruje, jestli jsou informace, které k němu přicházejí ve shodě s jeho postoji a přesvědčením. Snaží se, aby neohrozil vztahy s ostatními. Při rozhodnutí jsou tyto jedinci osobně angažováni. Proto je pro ně nejvhodnějším řešením takové, které vyhovuje širokému okruhu. Vnímají neverbální gestikulaci, volí vhodná slova, aby neublížili druhému, velmi citlivě dokáží zachytit emoční nepohodu a rychle podléhají vlastním emocím. Kritika je většinou zraňuje, berou si ji velmi osobně. Velkou motivací je pochvala od člověka, který je jejich vzorem, s nímž mají dobrý vztah. Negativní pocity prožívají při konfliktech, většinou ustupují druhému. (Miková, Stang, 2010, str. 31)

Harrington (2006, str. 123 – 124) argumentuje, že sociální vztahy zahrnují reciprocitu nebo alespoň reciproční účinky. U dětí se můžeme setkat se senzitivními jedinci, kteří k osobám kolem sebe přistupují velmi vstřícně, jsou-li i extravertní, usmívají se na každého již jako batolata v kočárku. Pro tyto děti je nejdůležitější citlivost a ohleduplnost k jiným lidem. Při svém rozhodování jednají tak, aby ostatní potěšili, snaží se podržují a jsou ochotnější pomáhat. Emoce projevují verbálně i neverbálně. Děti, které jsou orientované smyslově, je velmi důležitý tělesný kontakt, proto mají potřebu se více mazlit. Těžce snáší konflikty v rodině, či mezi svými vrstevníky. Nepohoda a stres se velmi často odráží v psychosomatických potížích jako je bolest hlavy, bolest břicha, atd. Osobní kritiku vnímají osobně, snadno se jich emočně dotkneme. V kolektivu dávají přednost spolupráci před soutěžením. (Miková, Stang, 2010, str. 96 – 97)

Člověk, který je dnes altruista se může v mžiku změnit v pasivního kolemjdoucího. Jestliže se stane, že nezasáhne okamžitě první **přihlízející**, tím méně budou ostatní motivováni k tomu, aby pomohli. Dojde k posílení jejich pasivity a zvýší se jejich odstup. V případě, že jedinec, který pomáhá jako první, jedná ihned aktivně, podpoří tak podobné rozhodnutí i u ostatních. (Hewstone, Stroebe, 2006, str. 332)

Velmi důležité je také složení přihlízejících, protože je velká pravděpodobnost toho, že se pomáhající bude snažit chovat více prosociálně před lidmi, které potkává denně, oproti těm, které již zřejmě nikdy nepotká. (Hayesová, 1998, str. 123)

Jedná se o další faktor, který snižuje ochotu pomoci. Tlak nastává tehdy, když přítomnost druhých v jedinci vzbudí nejistotu, protože pokud by zasáhl, pozorovali by jeho chování. Úzkost působí jako zpomalovač v situacích, kde si není pomáhající jistý tím, že by opravdu dokázal druhému pomoci. Naopak, věří-li jedinec, že je schopen situaci zvládnout, přítomnost druhých mu může sloužit jako stimul k tomu, aby ihned zasáhl. Při těchto okolnostech mívají přihlížející pocit velkého vlivu i nadřazenosti. (Hewstone, Stroebe, 2006, str. 356)

Schwarz a Howard (1981 cit. podle Greitemayer, 2006, str. 95) říká, že člověk je schopen na základě svého vnímání odhadnout **důležitost i smysluplnost situace**, existuje tendence prosociálního chování v řešení závažnějších problémů. V případě, že situace obsahuje míru nebezpečí, je lidmi vnímána více naléhavou, proto pomáhající zpravidla zasáhne bez váhání. Nebezpečí je spouštěčem odpovědnosti a v tomto případě spíše pomůžeme, než, když se člověk pouze cítí bezradně a neví si s něčím rady. Zpravidla hrají roli také místo a čas dané události a jak jedinec situaci vyhodnotí. Pravděpodobně bude pomáhající zachraňovat raději z rybníka, než horské divoké řeky nebo spíše v létě, nežli v zimě.

Sociální podmínky a prostředí významně podmiňují prosociální zásah v **konkrétní situaci**. Hlavní požadavky, pravidla a podmínky pro institucionální vzdělávání dětí vymezuje rámcový vzdělávací program, který vychází z faktu, že většinu toho, co dítě prožije a přijme v raném věku života je trvalé a bude zhodnoceno v budoucím životě. Z tohoto důvodu je důležité prosociální prostředí, do kterého dítě z rodiny přichází. Mělo by být sociálně pozitivní a akceptovat charakter. (Svobodová, 2010, str. 5 – 6)

Předchozí zkušenost a zpětná vazba je spojena tím, jak reaguje okolí kolem nás a my na něj. To, jakým způsobem se zachováme, záleží ve velké míře na tom, jak bylo okolím naše chování v obdobné situaci přijato v minulosti. Jestliže jedinci přisuzujeme pozitivní vlastnost, může mít tendenci svým chováním posilovat přesvědčení druhých. (Křivohlavý, 2004, str. 85)

Výzkumy dokazují, že **společenský status** je spojen s mírou prosociálního chování a pomáhání. Čím vyšší status ve společnosti, tím vyšší by měla být pravděpodobnost, že bude vyšší míra prosociálního chování. Je známo, že lidé na okraji společnosti pomáhají nejméně. Je to i logické, protože jsou někteří nuceni zaopatřit sebe a svoji rodinu prioritně. Spojitost je také se sociální vyloučením, kdy vědci zjistili, že člověk, který je sociálně vyloučen, je ochoten pomáhat méně. (Twenge a kolektiv, 2007, str. 129)

Prosociální chování můžeme hledat v obecné psychologii, konkrétně v některé z teorií motivace. Motivace seskupují poznatky do určitých schémat, avšak platí zde, že ani jedno není akceptovatelné a uspokojivé (Plháková, 2004, str. 361), avšak jedná se o zákonitý náhled na problematiku. V Murrayho **teorii potřeb** se vedle potřeby nadvlády, agrese, či odmítání vyskytují také potřeby pečování o druhé, sdružování, poučování a tvoření. Potřeba nadvlády nebo agrese by se mohla jevit jako sobecká. Naopak potřeby tvoření, pečování i sdružování a poučování se projevují jako zájem o druhé, starostlivá péče a pomoc, případně předávání zkušeností nebo informací. Potřeby se dají prosazovat jako nátlak nebo pak spontánně. Tyto potřeby jsou projevovány nezávisle na sobě, u různých jedinců a v různé míře. Jsou si rovny a rozdíl mezi nimi je ten, že mohou mít různorodé dopady na chování jedince. Následně jsou společensky hodnoceny, kladně nebo záporně. Naplňování potřeby egoistické má stejný princip jako naplnění potřeby altruistické. Člověk je nucen odjakživa uspokojovat svoji vlastní potřebu. Svým chováním potřebu uspokojuje, tedy prosazuje svůj zájem. (Velký slovník naučný, 1999, str. 366)

Studie ukazují, že ochota pomáhaní je závislá na **dobré náladě**, navozením úspěchu, šťastnými prožitky, či vzpomínkami. Je známo, že pozitivně laděné děti se více účastní dobročinných skutků, případně jsou ochotny se o cokoli dělit s druhými dětmi. Isen, Horn a Rosenhan (1973 cit. podle Hewstone, Stroebe, 2006, str. 336)

Prosociální chování je mnohdy podmíněno **odpovědností**, podstatné je, aby člověk vnímal situaci jako hodnou pomoci, s pocitem, že jednání konkrétní osoby bude vnímáno kladně a zároveň nebude směšné. Dokonce i empirické výzkumy tento fakt potvrzují. Bylo zjištěno, že ochotu pomoci ovlivňují také další procesy. V případě, že je na situaci jedinec sám, vnímá ji i druhý jako by byl on sám odpovědný za pomoc v oné situaci. Avšak, je-li v přítomnosti více lidí, odpovědnost se rozloží na všechny zúčastněné. Pokud se odpovědnost rozloží, sníží se tak míra altruismu. Účinek se zvyšuje s rostoucím počtem jedinců, kteří jsou události přítomni. Latané (1981 cit. podle Hewstone, Stroebe, 2006, str. 356)

Vliv sociální odpovědnosti bývá silný obzvlášť u jedinců s osobností, která je orientovaná prosociálně. Výzkumy byly provedeny například u lidí, kteří v Evropě za války pomáhali Židům nebo se skupinou lidí, kteří poskytli první pomoc u autonehody. Tito pomáhající jedinci se vyznačovali velkou a silnou mírou sociální odpovědnosti. Sociální odpovědnost může být vnímána jako pravidlo, které nám určuje pomoci těm, kteří pomoc potřebují. Protikladem je soběstačnost, podle které by se měl jedinec v první řadě postarat sám o sebe. (Hewstone, Stroebe, 2006, str. 339)

3 MOŽNOSTI ROZVOJE PROSOCIÁLNÍHO CHOVÁNÍ

V praxi se můžeme zabývat různorodými způsoby, jak rozvíjet prosociální chování nejen u dětí. Vesměs všechny děti jsou tvárné a dá se s nimi velmi dobře pracovat. Pokud dokážeme malého človíčka správně motivovat a ukázat mu smyslnost hry, můžeme jej tak nenápadně vést ke správnému chování. Velmi důležitou je také osobnostně sociální výchova, prostřednictvím které lze dítě rozvíjet jako osobnost. A v neposlední řadě výchova dramatická, která mu nabízí vyžití z oblasti výtvarného umění, pohybových dovedností a hudebního vzdělání.

Jak píše Hermochová (1994, str. 7) děti jsou samy o sobě velmi aktivní stvoření a mají zájem o dění ve skupině. Ve většině školských institucích, kde se děti učí, jsou založeny na podstatě poslouchání, pozorování a pamatování toho, co je dítěti předkládáno. Je tedy přirozené, že u dětí, kterým se dostává málo nebo žádných příležitostí k tomu, aby uspokojily svoji zvědavost, se stanou buďto apatickými nebo nedávají pozor a začnou zlobit. Může se stát, že se dostanou do opozice ty děti, které jsou aktivní, a jejich aktivita není v tom okamžiku žádoucí. Při rozvoji prosociálního chování dítě uplatňuje své city a pocity, komunikaci s druhými, ale i pohyb, vyjednávání. Získává vztah k druhým, rozhoduje se. Při rozhodování si dítě volí možnost, zda se zachová jako vždy nebo vyzkouší jinou možnost.

3.1 Osobnostně sociální výchova

Osobnostní a sociální výchova je zaměřena na **rozvoj osobnosti**, sociálních dovedností a morálních postojů. K tomu se využívají praktické prožitkové metody vyučování. Existují vzdělávací programy v oblasti osobnostně sociální výchovy pro děti i učitele. Dítě se učí spolupráci při skupinových aktivitách, rozvíjí spolupráci a komunikaci v týmu, zapojuje se do diskuze, sleduje život kolem sebe, rozšiřuje své znalosti o místě, kde žije, učí se chovat vhodným způsobem v různých situacích, uplatňuje základní pravidla slušného chování, vyjadřuje vlastní názor v přiměřené mezilidské komunikaci, učí se respektovat názory druhých, osvojuje si základní dovednosti pro bezkonfliktní komunikaci, zapojuje se do rozhodování o věcech, které se ho týkají, hodnotí vlastní práci podle kritérií, organizuje a řídí vlastní učení, osvojuje si potřebné základní vědomosti o sobě, jiných lidech, živočiších, rostlinách, o škole, rodině a životě, o činnostech a výtvorech lidí, vztazích člověka k přírodě a ke zdraví, vnímá citlivě okolní skutečnosti, přijímá a plní svěřené úkoly. (Kalábová, 2014, str. 17)

Děti ve své kolektivu hledají, jak vyřešit nejrůznější situace a problémy, které se vyskytnou. Společně se učí chyby napravovat, vzájemně si pomáhají, učí se respektovat jeden druhého, prožívají radost, uspokojení a pohodu. Kalábová (2014, str. 2 – 3) klade důraz na děti a společnost. Mladí jedinci nechtějí být sami, naopak vyhledávají společnost lidí, které mají rádi, a se kterými se cítí dobře. Pohoda prostředí a přívětivé sociální klima pro děti znamená otevřenost v komunikaci, toleranci, úctu, empatii, uznání, spolupráci a pomoc. Všestranný prospěch dítěte je hlavním bodem. Respekt k individualitě dítěte, hodnocení v souladu s jeho možnostmi, dostatečná zpětná vazba je ochranou před šikanou, násilím a dalšími patologickými jevy.

Valenta (2006, str. 14) se zabývá specifickým aspektem osobnostní a sociální výchovy, kde poukazuje na fakt, že se učivem stane žák sám, konkrétněji se jím stává daná skupina žáků (děti). Smyslem je pomáhat každému jedinci najít cestu k životní spokojenosti, která je založena na pozitivním vztahu k sobě samému, ale i jiným lidem a světu samému.

Osobnostně sociální výchovu dělíme do okruhů podle témat. **Osobnostní rozvoj**, zde řadíme zdokonalování kognitivních funkcí, sebepoznání, seberegulaci a sebeorganizaci, psychohygienu, ale také kreativitu. **Sebepoznání** vychází ze skutečnosti, že pro nás i život s druhými lidmi je výhodné, pokud má realistický pohled na sebe samého a také zná svoji hodnotu. Takový člověk se pak projevuje kladně v mezilidských vztazích a dává to lepší šanci čelit hrozbě závislostí nebo schovávat se uvnitř sekt apod. (Valenta, 2006, str. 19)

Také pojednává Valenta (2006, str. 17) o smyslovém vnímání, které je bránou do našeho života. Jedná se o rozvoj pěti vnějších smyslů. Ale také o rozvoj a vnímání sebe samého. Jejich dobré rozvinutí můžeme ocenit zejména tehdy, když máme více informací a vnímáme realitu. Na základě toho pak lépe reagujeme na okolnosti kolem nás. **Psychohygienu** je možné dělit do dvou větších skupin. První skupinou je prevence zátěží, problémů a stresů, případně jejich následků. Zahrnujeme zde různé typy závislostí. Skupinou druhou je jednání v již vzniklé situaci zátěže. Mezi reakce na zátěž řadíme stres. Dlouhodobé zátěže mohou mít negativní vliv na fyzické i duševní zdraví, vztahy nebo i výkony, případně mohou zajít tak daleko, že jedinec zvolí užívání drog nebo jiné prostředky. (Valenta, 2006, str. 23)

V neposlední řadě zde patří **kreativita** – tvořivost. Jedná se o schopnost vidět věci jinak, umět najít řešení problémů. Pro život je tato schopnost důležitá obdobně jako inteligence. Kreativitu můžeme hledat v oblasti umění, ale i v oblasti technických činností. Poblíž stojí fantazie, kterou můžeme konkretizovat jako kreativní představivost. Valenta (2006, str. 25)

Do **sociálního rozvoje** patří poznávání nových lidí, mezilidské vztahy nebo komunikace. **Morální rozvoj** dětí učí řešit problémy a rozhodovat se. Utváří si své hodnoty, postoje, získává mravní vlastnosti. (Valenta, 2013, str. 40)

3.2 Prosociální hry

Hra slouží pro dítě jako prostor pro prosociální učení a podporuje ho v rozhodování. Dítě se na základě hry musí rozhodnout, zda se zachová prosociálně nebo naopak, to jej následně vede k tomu, aby se i nadále umělo zachovat prosociálně v konkrétní situaci a bylo schopno pomoci. Prosociálním chováním přináší užitek někomu druhému, musí se také učit tomu, že s jeho pomocí může dojít k určitému riziku ztráty. Teorie her vychází z racionálního rozhodování a z dlouhodobého hlediska maximalizuje svůj užitek. U volby svého jednání volí takové, které vnímá jako nejužitečnější, avšak nemusí mít povahu materiální. V teorii her je hra brána jako vyjádření dané situace s možností volby. Prosociální hra je jakási hra nejistoty, protože dopředu nemůžeme vědět, jak se zachovají obě strany. Nikdo nemůže předem vědět, jak se druhý zachová a jak ovlivní jeho rozhodnutí. Jedná se tedy o hru s nedokonalými informacemi. Dítě se musí rozhodnout spontánně a slabinou tak je nedostatek času a klidu na pečlivé zvážení situace. Teorie her nám napomůže k chápání prosociálního chování a vysvětluje nám, co bychom mohli udělat pro to, aby bylo prosociální chování navýšeno. Na základě vnějších vlivů nám ale neposkytne možnost zjistit, zda se jedinec zachová nebo nezachová prosociálně. (Osborne, 2004, str. 35 - 36)

Šimanovský (2001, str. 29) uvádí **hru jako svobodu**. Každé dítě má právo se svobodně projevit. Jedinec si volí formu, jakým způsobem vyjádří libovolné emoce, avšak musí to učinit tak, aby nijak neomezoval práva druhých.

Podle Svobodové (2010, str. 81) je pro dítě hra přirozenou činností, která mu přináší rozkoš a slast, avšak vytváří také přirozený prostor k učení prosociálních dovedností. Důležitá je pro dítě motivace, aby bylo ochotné hru hrát.

Hravá činnost poskytuje pozorovat reakci dítěte, jak uvádí Kalábová (2014, str. 2), ale i fantazii a nápaditost, samostatnost, či tvořivost. V průběhu hry si můžeme všimnout, jakým způsobem dítě uvažuje. Důležité je dát mu možnost projevit se po svém, přirozeně, dětsky, naučit jej spolupráci s ostatními.

V dnešní době již existuje velké množství her, které mohou rozvíjet prosociální chování dětí. Je třeba si uvědomit, že izolované hry chování dětí změnit nedokážou. Hry jsou převážně

zaměřeny na emoce, spolupráci, náladu, empatii a poznávání druhých a v neposlední řadě poznání morálních hodnot a situací. (Svobodová, 2010, str. 93 – 131)

Valenta (2006, str. 102) ve své knize uvádí hru na roli jako základní a typickou metodou dramatické výchovy, která nabízí vždy osobní a praktický zážitek, jelikož vždy hraje člověk jako celá osobnost. Hrou někdy utváříme fikci nám vzdálenou. Může se jednat o hru na mýtickou bytost (princeznu, čarodějnici). Dále pak o fikci nám blízkou, například reálná situace ze života, s dějem jak se zachováme. Krom toho je hra v roli vždy tvorbou a tvořivostí. V případě, že hrajeme společně s někým dalším, otvírá se nám prostor ke spolupráci, cit pro druhého, vnímání partnera, empatii, seberegulaci a odpovědnost při společné hře. Diváctví, jinak řečeno metoda vnímání artefaktu poté vede k rozvoji poznávacích funkcí, interpretace a hodnotových orientací. Téma hry nebo dění ve světě fikce můžeme reflektovat. To, jak se cítíme v roli, nakolik je nám jednání postavy blízké nebo si můžeme uvědomovat, zda jednáme podobně i v životě.

Rozlišujeme **hry motorické**, které procvičují motoriku dítěte a jeho obratnost, jedná se o hry s míčem, skákání panáka nebo prolézání na dětském hřišti. **Hry na sociální role** připravují dítě na dělení rolí ve společnosti. Podporují dětskou fantazii. Dítě se ve hře stává řidičem, lékařem, rytířem. Tyto hry může dítě hrát samo nebo také s rodiči nebo kamarády. **Hry s přesunem sociálních perspektiv** učí jedince, aby bylo schopné vnímat obrácenou roli v rodině nebo společnosti. Tedy jinak řečeno, maminka je dítětem a dítě maminkou, která se stará o svého potomka nebo ke hře slouží plyšové hračky dítěte, které mu slouží jako žáci ve škole a dítě si hraje na paní učitelku. A v neposlední řadě **hry s pravidly**, kdy dítě moc dobře ví, jaká pravidla hra má, a že je musí dodržovat. To vše se zakládá na komunikaci a domluvě s ostatními hráči, vyjasnění si, jak je třeba chovat se, aby vše bylo dle pravidel. (Helus, 2011, str. 288 – 289)

Hermochová (1994, str. 10) píše o důležitosti **rovnoměrného podílu** všech dětí **na aktivitách** ve skupině. V menších skupinkách se nachází děti, které se více prosazují, zároveň jsou i velmi schopné. Ostatní pak čekají, že tato malá elita se projeví lepšími výsledky, nápady. Pro ty, co nepatří ke špičce, může nastat zklamání z možného neúspěchu. To vše vede ke snížení ctižádosti a snahy uspět. Hry dávají šanci i těm, kteří za normálních okolností nejsou zpravidla úspěšní. Uznání nezávisí na tom, v jaké míře jsou dodrženy konvenční pravidla, hodnocena je spontánnost a tvořivost dítěte. Ve většině případů dítě velmi rychle pochopí okolnosti hry a plně se na ni soustředí. Struktura her je propracovaná, využívá mnoho zkušeností s aplikacemi. Děti si dobře uvědomují souvislosti, které získají

při hrách s každodenním chováním v běžných situacích. Jsou vedené k vyšší pozornosti k chování druhých jedinců a dokáží si uvědomovat své vlastní úkoly. Tím se zvyšuje účinnost sociálního učení ve všech situacích života.

3.3 Dramatická výchova

Helus (2011, str. 286) uvádí, že se jedná se o výchovu uměním, kde můžeme zařadit výchovu literární, hudební, výtvarnou i taneční. Hojně děti předškolního věku aktualizují svoji novou zručnost kreslením. **Kresbě** je věnována pozornost odborníků již v útlém dětství. Lze z ní vyčíst intelektový rozvoj dítěte, ale také citové rozpoložení nebo traumatický prožitek. Kresbou si obvykle dítě oživuje to, co hezkého prožilo. Ale může tak projevovat touhu po tom, po čem touží, případně odhání nepříjemný zážitek.

Ve **výtvarné výchově** lze nálady, vztahy, situace, role, postavy zobrazovat výtvarným dílem. Výtvary mohou evokovat naše zkušenosti, nálady nebo vyjadřovat různé příběhy. (Valenta, 2006, str. 101)

Dramatická výchova vyjadřuje lidské příběhy, které jsou zpravidla problematické, zobrazuje lidi, vztahy a sociální role, ale také je součástí komunikace. Nezáleží na tom, zda hrajeme my nebo jsme naopak diváky. Jakýkoliv obsah v rámci rolí může být zosobněn. Příběhy v literárně – dramatické složce mohou být cestou k vlastní osobě. Tématy dramatické výchovy jsou výraz pohybu i řeči, ale i hlasová hygiena, tedy tematika, která přechází do tématu osobnostně sociální výchovy. (Valenta, 2006, str. 100 – 101)

Podle Valenty (2006, str. 101 – 102) i **hudební výchova a muzikoterapie** prostřednictvím děl zobrazuje lidi a jejich příběhy, či vztahy, nejen vyprávěním textů, ale také vyprávěním zvuku hudby bez textu. Tyto obsahy mohou být součástí našeho života. Poslech může inspirovat jedince k vyjádření, zlepšuje jeho představivost a obecně rozvíjí poznávací funkce člověka. Tvorba zvuků a zpěv samotný podporuje kreativitu. Velmi důležitá je opět reflexe. Kolektivní hudební tvorba podporuje spolupráci, seberegulaci, kázeň i odpovědnost.

Dramatická výchova zahrnuje také pohybovou aktivitu, která je pro dítě nesmírně důležitá. Můžeme zde zahrnovat **tělesnou výchovu** ve škole, ale i mimoškolní vyžití v zájmovém kroužku. Každá činnost by měla být zvolena na základě toho, co dítě nejvíce baví a v téže oblasti realizovat aktivitu. (Hermonchová, 1994, str. 15)

4 INSTITUCIONÁLNÍ PÉČE

Ne vždy má každé dítě to štěstí, že může vyrůstat v milující rodině. Problémy mohou nastat tehdy, kdy se rodina nezvládá starat o potomka. Mohou se vyskytnout situace, jako je závislost rodičů na návykových látkách, zanedbávání, týrání fyzické nebo psychické. V těchto případech nezůstává jiná možnost, než dítěti pomoci a vysvobodit jej z bludného kruhu, ve kterém je dítě nuceno žít. Stále častěji můžeme v médiích zaslechnout, jak žena ubila své vlastní dítě, protože vyžadovalo více péče, kterou matka již při péči o další děti nezvládla. Pokud není možnost, aby šlo dítě do pěstounské péče k příbuzným nebo dočasným náhradním „rodičům“, nastává varianta institucionální péče. Děti do péče svěřuje vždy soud, avšak o umístění do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc může požádat dítě samo, rodiče nebo soud. Ten dále nařizuje ústavní (institucionální) nebo ochrannou výchovu, dle situace. Vždy jde však o blaho dítěte.

V prvotní fázi putuje dítě do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, kde může být umístěno maximálně po dobu jednoho roku. Pokud je dítě agresivní, velmi problémové a nezvladatelné, je umístěno po dobu 8 týdnů do diagnostického ústavu. Po těchto dvou měsících může být dítě umístěno v dětském domově, dětském domově se školou, případně do výchovného ústavu.

Nejaktuálnější údaje vypovídají, že v roce 2015/2016 bylo v České republice celkem 144 dětských domovů. (www.ditearodina.cz)

4.1 Zařízení institucionální péče

Již dříve patřily v resortu zdravotnictví **kojenecké ústavy** do pediatrické preventivní péče. Děti zde byly převážně umístěny ze zdravotních důvodů. Začala se odvíjet péče o děti, které měly nízkou porodní hmotnost, dále jedinci vyžadující tehdy obtížně dostupnou umělou výživu nebo zde byly izolovány děti, jejichž rodiče trpěli tuberkulózou. Začátkem šedesátých let jsou důvody přijetí nahrazovány spíše sociálními. Začátek osmdesátých let přináší do kojeneckých ústavů děti postižené, které zde matky odkládaly převážně ihned po porodu. (Matějček, 1999, str. 40)

Dětská centra spolu s kojeneckými ústavami spadají pod ministerstvo zdravotnictví. Nabízí komplexní péči o děti, které jsou ohroženy a zároveň zajišťují ambulantní služby.

Jako další zde řadíme **dětské diagnostické ústavy** (§ 5), které děti přijmou k umístění v souvislosti na kompletním zhodnocení a vyšetření. Po určité době je dítě dále umístěno

do dětského domova, dětského domova se školou nebo výchovného ústavu. (Vávrová, Hrbáčková, Hladík, 2015, str. 14)

V diagnostickém ústavu může být jedinec umístěn po dobu maximálně 8 týdnů. V průběhu pobytu dítě absolvuje psychologická vyšetření a rozhovory s pedagogy.

Dětské domovy (§ 12) mají za úlohu funkci výchovnou, sociální i vzdělávací pro děti, u kterých se nevyskytují vážné poruchy chování nebo nemají nařízenou soudem ústavní výchovu. (Vávrová, Hrbáčková, Hladík, 2015, str. 15)

Také **dětské domovy se školou** (§ 13) poskytují umístění dětem, které mají nařízenou ústavní péči, jelikož se u nich vyskytuje závažná porucha v chování nebo jiná přechodná, či trvalá duševní porucha, ale i pro děti s uloženou ochrannou výchovou a pro nezletilé matky, pokud jsou v souladu s výše uvedenými podmínkami umístění. Toto zařízení nahrazuje vzdělávání ve škole jedincům, kteří by nebyli schopni docházet do školy běžné. (Vávrová, Hrbáčková, Hladík, 2015, str. 15)

Dětské výchovné ústavy (§ 14) mají umožnit péči jedincům starším 15 let, kteří trpí závažnou poruchou v chování, mají nařízenou ústavní výchovu, případně jim byla uložena ochranná výchova. Pokud se vyskytne výjimečný případ, je možno zde umístit dítě mladší 15 let. (Vávrová, Hrbáčková, Hladík, 2015, str. 15)

Výše zmíněná zařízení spadají pod ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (ZDVOP) spravuje ministerstvo práce a sociálních věcí. Tato zařízení mohou mít různé „laické“, názvy, avšak nejvíce známý je nejspíše „Klokánek“. Umístění zpravidla určuje soud, avšak zde může být dítě umístěno i bez soudního rozhodnutí (zažádat může dítě samo, zákonný zástupce nebo obecní úřad s rozšířenou působností) po dobu maximálně jednoho roku. Věk dětí se zpravidla pohybuje do 10. Kapacita lůžek bývá okolo 8 lůžek. (vlastní zpracování)

4.2 Dětský domov

Matoušek (1995, str. 19 - 21) ve své knize říká, že do jisté míry je dětský domov světem pro sebe, v němž je život předvídatelnější, ale také omezenější, než v sociálním prostředí. Je spojen se třemi lidskými zkušenostmi. Zkušenost rodiny, zkušenost obce a zkušeností vyhoštění. Ve středověku poskytovaly útočiště sirotkům bez rodičů, cizincům, nemocným, kacířům, židům a dalším, kteří jej potřebovali zpravidla kláštery nebo hrady. Velké ústavy zakládal stát nebo církev. Jednalo se o období kolem 18. až 19. století. V tomto období

se používaly výrazy jako trestnice, polepšovna, sirotčinec. V ústavěch vládla hierarchie společenských pozic, vůči vnějšímu světu byly uzavřené. Až konec 19. a začátek 20. století přináší rozvoj, kdy ústavy již neslouží pro vylučování jedinců ze společnosti, naopak se orientují více na potřebu klienta. Tento trend vedl k formování ústavní péče jako ochrana klienta před vnějším světem, do kterého mohla zapadat také rodina klienta. V šedesátých letech našeho století měly instituce za snahu ochránit mladistvé před týráním nebo omezováním ze strany rodičů.

Dle Langmeiera a Matějčka (2011, str. 352) první ústav moderního typu zřídil dr. Mehringer v Mnichově. U nás to byl J. Kučera, který vše budoval nezávisle. Přeměnil dětský domov v Kašperských Horách na bytové jednotky a zpracoval výchovné zásady, podle kterých se řídí. Dle jeho vzoru poté byly přestavěny další domovy, mezi které řadíme také zvláštní internátní školy.

V dnešní době se stále častěji můžeme setkat s dětskými domovy, které jsou upraveny bytově. Tento typ je přechodem mezi rodinou a dětským domovem, avšak výchozí bod je posunutý směrem k „ústavnímu“ prostředí. Jedná se o dětský domov, kde o děti pečují profesionální vychovatelé, kteří však roli rodičů nepřebírají ani nejsou pěstouny. Skupiny dětí jsou různorodé, věkem i pohlavím. Toto pravidlo platí pouze pro předškolní a školní věk. Bydlí se společně v bytové jednotce uvnitř zařízení. S touto skupinkou jsou trvale dva až tři vychovatelé. Jednou z nevýhod je ta, že lze není reálné realizovat charakter vesničky, kdy v jedné rodině vyrůstá kojeneček spolu se staršími dětmi školního věku. Minimalizuje se tak stimulační hodnota, která se dá podpořit v soužití různých věkových tříd. (Langmeier, Matějček, 2011, str. 351)

Institucionální péče sebou přináší také svá **rizika**. Dlouhodobý pobyt v zařízení je tzv. hospitalismus. Jedná se o stav, kdy se klient adaptuje na umělé ústavní podmínky, které snižují schopnost adaptace v normálním životě mimo zařízení. Dítě zde má plné zaopatření, dostane uvařené jídlo, někdo se stará o jeho finance, jiný zase topí nebo organizuje práci, pere, žehlí, nakupuje. Také si musíme uvědomit, že dítě ovlivňuje omezený počet spoluobyvatel domova, ale i menší množství personálu nebo omezený prostor domova a jeho okolí. (Matoušek, 1995, str. 107)

Při procesu sociální výchovy (Zaborowski, 1965, str. 31) stále častěji platí, že **sociální vývoj** není možné uskutečnit pouze individuálním působením jednoho učitele na jedno dítě. Správný vývoj dítěte lze uskutečnit pouze ve vhodně organizované skupině a jejich

prostřednictvím. Obzvláště děti od deseti let věku začínají ve svém životě utvářet party a skupiny. Je nutné předpokládat, že **citové vazby** mezi dětmi a vychovateli jsou méně intenzivní, než by tomu bylo v rodině funkční nebo jiném typu náhradní výchovné péče. Dětský domov je tedy více vhodný pro děti starší a ty, u kterých by citové pouto k vlastní rodině mělo zůstat zachováno. (Langmeier, Matějček, 2011, str. 351)

Děti vyrůstající v ústavní péči byly nejvíce zkoumány na základě problému **psychické deprivace**. První unáhlené závěry požadovaly zrušení dětských domovů, avšak dnes je vše jinak. Je jisté, že přes všechny snahy se vždy najdou děti, které budou ústavní péči nezbytně potřebovat. Bylo také prokázáno, že vylepšením zařízení je možné nepříznivé dopady omezovat. Dosud nebyla nalezena kritéria, která by dokázala určit, jaké dítě bude snášet který typ ústavní výchovy a které nikoli. Mezi další nedostatečnou mezerou je, že přesně nevíme, co je „**mateřské chování**“. Určit také nelze, jakým způsobem se má chovat sestra nebo teta, či vychovatelka zařízení, aby dítěti poskytla dítěti to, co nejvíce potřebuje. Spolehnout se je možné pouze na instinkt nebo zkušenosti. Velmi důležitý je výběr pracovníků. V dnešní době je umísťování do zařízení bráno a prováděno s odpovědností a opatrností. Jde o krajní řešení, když nezbývá jiné vhodnější. Dříve byla velká chyba ze strany lékařů, pedagogů, sociálních pracovníků, ale i soudců, kteří děti do ústavů posílali bez přezkoumání a nutnosti, aniž by uvážili jinou možnost. V některých případech je přípustné, aby byl jedinec umístěn do ústavního zařízení. Jedná se o mladistvé, děti starší 6 až 7 let věku, kdy jsou děti do dětského domova umístěny pouze krátkodobě a to z důvodu nemoci jejich matky nebo pro podobnou příčinu, kdy není nikdo jiný, kdo by se o dítě postaral. Pro některé děti je přijatelnější citově neutrální prostředí, oproti navazování nových citových pout v cizí rodině. Také je žádoucí, aby nedocházelo k odtržení sourozenců, ať je jejich počet jakýkoliv. (Langmeier, Matějček, 2011, str. 352 - 353)

Podle Teznera (1956 cit. podle Langmeier, Matějček, 2011, str. 353) je naopak v případě dětí, které jsou silně psychicky i fyzicky zanedbané, radikální změna prostřední vždy žádoucí a zpravidla umístění do ústavu znamená pro dítě záchranu.

Do dětského domova se mohou dostat děti z těžce rozvrácených rodinných poměrů, kde se mnohdy dítě stává předmětem rozvodového sporu. V rodině se vyskytuje trvalé napětí a konfliktové situace se stupňují. Prostředí ústavu je neutrální jak pro dítě, tak i jeho rodinu a nabízí tak příležitost k uklidnění, ale i vyrovnání. Studia dokládají také případy zlepšení a celkového citového vyrovnání u starších dětí, na které byl vyvíjen tlak, a byly traumatizovány přílišnými nároky. Jednalo se o rodiny, kde byly rodiče perfekcionista

a to samé vyžadovali od svých dětí, které situaci nezvládaly. (Langmeier, Matějček, 2011, str. 353)

4.3 Následky u dětí bez lásky

Vývoj citů sahá již do období prvních týdnů po narození dítěte, kdy vývojová psychologie pojednává o míře citové saturace, či deprivace, kterou dítěti poskytuje nejbližší sociální okolí dítěte, a to především jeho matka. Opečovávané dítě se setkává s pozitivní citovou stimulací, kterou si člověk sice nepamatuje, avšak tyto okamžiky žijí v nevědomí a rozvíjí jeho osobnost. (Svobodová, 2010, str. 83)

Děti i dospívající jsou citlivou věkovou skupinou. Proto je velmi důležité věnovat zvýšenou pozornost jedincům, kteří mají výrazné tělesné postižení, ale i mentální nebo smyslové. Senzitivní problematikou jsou v neposlední řadě děti, které se sice narodily zdravé, avšak do nepříznivého psychosociálního prostředí nefunkční, či rozvrácené rodiny. V rámci prevence sociálně patologického vývoje je nutné situaci rozpoznat včas a dětem, jejichž potřeby nejsou naplňovány, jsou nuceny vyrůstat v duševně mrzačícím prostředí zavrhování, častého trestání, přehlížení a citového strádání, poskytnout bio – psycho – sociální péči. Správné je také věnovat profesionální pozornost selhávajícím rodičům. Je známo, že již v období první poloviny šedesátých let psychologové, sociální pracovníci i pediatři sdružují skupinu, prezentovanou Josefem Langmeierem a Zdeňkem Matějčkem, ve které poukazují na celoživotní následky deprivovaných dětí. Mezi poučné patří studie, které se zaměřily na **nechtěné děti**, jejichž matky požadovaly umělé přerušování těhotenství. Již v prvních třech letech života tito jedinci v porovnání s vrstevníky jeví mnohem vyšší náchylnost k nemocem, projevovali se opožděným vývojem a také hůře přibírali na váze. Obdobné odchylky vykazala také skupina dětí, které se narodily do neúplné rodiny a byly vychovávány pouze svobodnými matkami. Psychologická vyšetření vykazují fakta, že rodiče, kteří své děti nechtěli, se vůči nim projevovali odmítavě a byl zde patrný nedostatek citlivého porozumění k potřebám jedince. Kliničtí pracovníci také konstatovali nízkou sociální stabilitu a zvýšenou neurotickou zranitelnost. Ve škole se tyto děti následně ukazují obtížněji zvladatelné, mají snížené známky z chování, projevují se vyšší nekázní. Někdy nevychovanost může ve skutečnosti označovat určitý strach. Děti bez lásky byly psychology popisovány jako citově chudé, sociálně méně obratné a vykazovaly vysoké hodnoty depresí a úzkosti. Neuspokojivé bylo následně sebehodnocení mladých lidí v období puberty a dospívání. V adolescenci měla sledovaná skupina vysoký sklon

k utváření vztahových problémů. Jednalo se o konflikty s rodinou, malicherné hádky s kamarády, ale i mezi partnery. Připadali si často neocení, ukřivdění, zklamání nebo neprávem napadáni. Jedinci s psychickou **subdeprivací** měli znatelně méně přátel a častěji byli zklamáni láskou. Při citové frustraci reagují tito jedinci zpravidla závislostmi na alkoholu nebo návykových látkách, případně mají sebe zraňující nebo suicidální sklony. Z pohledu psychoanalýz se sebou jednají tito jedinci tak, jak byli zvyklí, že s nimi jednali jejich rodiče, kteří s nimi nebyli spokojeni. I když mohou toužit po lásce nebo přátelství, nejsou si jisti sami sebou. Negativa se mohou dále prolínat v dospělosti do erotického a sexuálního života. (Jedlička, 2017, str. 44 – 46)

Pro dítě jsou jedny z nejdůležitějších biologické a elementární potřeby, mezi které patří potrava, oblečení, domov nebo ochrana před existenčním nebezpečím. Nedostatečně bývají naplňovány vyšší sociálně psychické potřeby, hlavně potřeby citového vyžití, a společenského kontaktu, **sebeuplatnění** i potřeby poznávat. (Kohoutek, 1998, str. 110)

Dětství je příležitostí růstu a rozvoje ve všech oblastech. Již v útlém věku se začíná probouzet sebeuvědomění. Já se stává středem subjektivity, nese kvalitu sebeuvědomění, spoluurčuje **sebepojetí**, ale i cíle seberealizace. Necitelným přístupem může dojít ke snižování sebehodnocení nebo naopak sebepřeceňování, což může vést k blokaci reálného sebeuplatnění. (Čačka, 2009, str. 26)

Podle Svobody (2015, str. 702 – 703) trpí v současnosti špatným zacházením a strádáním v rodině více dětí než by je mohlo postihnout všemožných chorob. Bohužel mnoho dětí není dosud zachyceno. Neadekvátní péče o dítě může mít několik forem, avšak přechody mezi nimi jsou převážně plynulé a mohou se různě prolínat. Mezi nejčastější formu řadíme **týrání dítěte**, kdy se jedná o tělesné, úmyslné, fyzické násilí působené dítěti. Patří sem i nepřiměřené tělesné tresty. Také emoční týrání, které zachází do ponižování, kritiky, povzbuzování k neřešitelným konfliktům nebo i izolování od společnosti. Pokud dojde k uspokojování vlastních potřeb rodiče, či příbuzného dítěte, jedná se o **zneužívání**, které je především sexuální. Zneužívání může mít celou řadu forem, od méně závažných, až po extravagantní. Obvykle bývá děleno na nekontaktní (setkání s exhibicionisty, pornografické záznamy a jejich sledování) a kontaktní (doteky na pohlavních orgánech, prsou u dívek, sexuální styk, orální, genitální i anální). Subjektivní následky jsou vážnější, čím je dítě při události mladší. Negativně působí na dítě také míra násilí, které bylo při aktu použito. Vyšší následky samozřejmě zanechává kontaktní forma zneužívání. V populační studii u nás uvádí (Pöthe at al., 2000 cit. podle Svoboda, 2015, str. 702), že trvalé následky

kontaktního zneužívání v dětství prožilo více, než 70% dospělých a u nekontaktní formy asi 70% uvedlo, že událost zneužití neměla prakticky žádný vliv na jejich budoucí život. Do této skupiny hrubého zacházení s dětmi patří přetěžování a úkolování nepřiměřenou prací, ekonomické zneužívání, kdy je dítě donuceno k ponižujícím úkonům, jako je krádež, prostituce, žebrání. Setkat se můžeme také s rodiči, kteří u dítěte vyvolávají nejružnější somatické potíže a příznaky, dožadují se u lékaře vyšetření a následné léčby, aby uspokojili vlastní psychické potřeby. Pokud dojde ze strany rodičů o nezájem o dítě, může se dostavit **zanedbávání** z hlediska výživy, hygieny, ale i nedostatečná péče zdravotní, či dohled dospělého. V případě závislosti rodiče na návykové látce může dojít k ohrožení dítěte doma i mimo domov. Dítě může být zanedbáváno také z hlediska vzdělání a kulturních potřeb. Dlouhodobý nedostatek uspokojování potřeb lásky a vřelého intenzivního vztahu, podnětů z prostředí postihuje děti, které v útlém věku vyrůstají v ústavních zařízeních, kde přes všechnu možnou snahu zkvalitnění péče je náhrada citového pouta a souznění s pracovníky zařízení nedostačující. Často se setkáváme s dětmi, které trpí **psychickou deprivací** v rodině, která dítě dobře materiálně zabezpečí, avšak rodiče mohou být nezralí, mají osobní problémy, trpí psychickým onemocněním, případně na dítě nemají dostatek času, a proto nejsou schopni zajistit mu dostatek lásky, vřelosti a zájmu.

Bremner (1994 cit. podle Hewstone, Stroebe, 2006, str. 80) ve své knize pojednává o tom, že děti jsou sociálními bytostmi od narození. Aktuální pokrok výzkumu novorozenců zamítl předpoklad, že se děti rodí na svět neposkvřené, jako nepopsaný list. Novorozeňata si přinášejí na svět schopnosti, reflexy i predispozice a jsou schopna reagovat na podněty z okolí ihned po narození.

Dojde-li k deprivaci senzomotorické stimulace, sociálního kontaktu a sebeuplatnění, přispívá to k tvorbě základny adaptačních problémů, s mnoha duševními potížemi a nemocemi. Nedostatek těchto potřeb již není jen znakem ústavní výchovy, ale existuje i v mnoha rodinách. (Čačka, 2009, str. 26 – 27)

Nakonečný (2009, str. 133) upozorňuje také na **separační úzkost**, ke které dochází při dlouhodobější ztrátě kontaktu s matkou a vyvolává stav, který mnohdy může přivodit i poruchy chování a nežádoucí zážitek, který se může negativně projevat v budoucnosti.

Hart, Nelson, Robinson, Olsen a McNeilly-Choque (1998 cit. podle Hewstone, Stroebe, 2006, str. 82) píší o tom, že již z raného vztahu s rodiči později dítě vyhodnocuje důsledky pro vztahy s vrstevníky a jinými lidmi. Již několik studií potvrdilo fakt, že to, co se odehrává

v rodinném prostředí dítěte, ovlivňuje a podmiňuje situaci jedince v předškolním zařízení, ale i ve škole. Jinak řečeno, kvalita vztahů s rodiči určuje kvalitu vztahů dalších. Dojde-li k tomu, že dítě prožije extrémně negativní vztah s rodičem, platí pro něj zvýšené riziko, že bude mít problémy se sourozenci, ale i vrstevníky.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 DESIGN VÝZKUMU

Pro výzkum byla zvolena metoda kvantitativní, z důvodu vhodnosti a přesnosti. Gavora (2000, str. 31) na rozdíl od výzkumu kvalitativního, pracuje výzkumem kvantitativním s číselnými údaji, oproti kvalitativnímu, který pracuje se slovy. Výzkumným tématem práce je prosociální chování u dětí a mládeže vyrůstající v dětském domově. Cílem výzkumu je zjištění, zda a v jaké míře se u dětí v institucionální péči vyskytuje prosociální chování. Dílčím cílem je zjistit prosociální tendenci a altruistickou orientaci. Výzkum je založen na základě dotazníku prosociální tendence a škály, která objasňuje altruistickou orientaci.

Při zkoumání této problematiky bylo zjištěno, že existuje velmi málo studií tohoto směru. Převážně se jedná o výzkumy z devadesátých let, proto jsme zvolili cílovou skupinu děti a mládež. Předpokládáme, že by mohlo být velmi zajímavé, dozvědět se, zda tyto děti negativně ovlivňují okolnosti, které je potkaly nebo naopak se v nich probudí touha pomáhat a citlivé jednání.

Touto problematikou se blíže zabývaly Reichelová a Baranová (1994), které zkoumaly prosociální projevy na vzorku 12 dětí ve věku 6 – 7 roků, vychovávaných v dětském domově. Děti byly rozděleny do dvou skupin, experimentální a kontrolní. Úroveň prosociálního chování měřily dvěma způsoby. Pozorováním a hrou, ale také škálou prosociálního chování pro děti předškolního věku, vytvořeného Termbalym (1992).

Dále pak uskutečnili výzkum na Slovensku Sikeilová a Matula, psychologové, zabývající se poradenstvím a prevencí, včetně sociálně patologických jevů. Jednalo se o výzkum u dětí a mládeže v reedukačních domovech mládeže v roce 2008. Do výzkumu bylo zařazeno celkem 82 respondentů ve věku od 13 – 18 let. Jedinci byli na hranici pásma mentální retardace, ústavní výchova jim byla nařízena z různých příčin. Děti pocházející z dysfunkčních rodin, přes sociálně slabší, po jedince se sociálně patologickými projevy chování.

Dále nás zajímá, jaká je souvislost u výzkumných otázek, které souvisí s věkem a délkou pobytu. Zda může jedince ovlivňovat věk, kdy starší jedinci mohou mít na svět jiný pohled, než mladší jedinci, kteří nemají tolik zkušeností. Druhým faktorem je, jak dlouhou dobu již museli v domově strávit.

5.1 Cíl výzkumu

Hlavním cílem praktické části práce je **zjistit, jaké je prosociální chování u dětí a mládeže vyrůstající v dětském domově**. Cílem je nalézt odpověď na níže uvedené výzkumné otázky a potvrdit nebo vyvrátit stanovené hypotézy.

Díličí cíle byly stanoveny následovně:

1. Zjistit, jaká je prosociální tendence u dětí a mládeže v dětském domově.
2. Zjistit, jaká je altruistická orientace u dětí a mládeže v dětském domově.
3. Zjistit, jaká je souvislost mezi prosociální tendencí a altruistickou orientací u dětí a mládeže v dětském domově.

5.2 Výzkumné šetření a výzkumný problém

Technikou výzkumného šetření byl zvolen kvantitativní výzkum. Metodou dotazníkového šetření. Dotazníky obsahují otázky, které jsou zaměřeny na zjištění prosociální tendence a altruistické orientace dětí a mládeže.

Výzkumné šetření bylo uskutečněno během ledna a února 2018. V rozmezí měsíců září 2017 – leden 2018 byla vypracována část teoretická, kdy probíhalo studium odborné literatury dané problematiky. V lednu začal probíhat sběr dat, prostřednictvím dotazníků. V měsících únor – duben 2018 byla data vyhodnocena a byla zpracována část praktická.

Výzkum se zaměřuje na zjištění, jaké je „*Prosociální chování u dětí a mládeže vyrůstající v dětském domově.*“

5.3 Výzkumné otázky a formulace hypotéz

Před samotným sběrem dat byly stanoveny výzkumné otázky a hypotézy, které chceme ověřit.

V rámci výzkumného problému jsme stanovili následující výzkumné otázky a hypotézy:

1. Jaká je prosociální tendence u dětí a mládeže vyrůstajících v dětském domově?

1.1 Jaká je souvislost mezi prosociální tendencí dětí a jejich délkou pobytu v dětském domově?

- Jaká je hodnota sociálního objektu u děvčat a chlapců?
- Jaké je rozlišování sociálního objektu u děvčat a chlapců?

- Jaké jsou hodnoty sociálního optimismu versus pesimismu u děvčat a chlapců?
- Jaká je sociální senzibilita u děvčat a chlapců?

H1: Předpokládáme, že existuje souvislost mezi prosociální tendencí a délkou pobytu u dětí vyrůstajících v dětském domově.

1.2 Jaká je souvislost mezi prosociální tendencí a věkem dětí vyrůstajících v dětském domově?

H2: Předpokládáme, že existuje souvislost mezi prosociální tendencí a věkem dětí vyrůstajících v dětském domově.

2. Jaká je altruistická orientace u dětí a mládeže vyrůstajících v dětském domově?

2.1 Jaká je souvislost mezi altruistickou orientací a délkou pobytu v dětském domově?

H3: Předpokládáme, že existuje souvislost mezi altruistickou orientací a délkou pobytu v tomto zařízení.

2.2 Jaká je souvislost mezi altruistickou orientací a věkem dětí vyrůstajících v dětském domově?

H4: Předpokládáme, že existuje souvislost mezi altruistickou orientací a věkem dětí vyrůstajících v dětském domově.

3. Jaká je souvislost mezi prosociální tendencí a altruistickou orientací u dětí vyrůstajících v dětském domově?

H5: Předpokládáme, že existuje souvislost mezi prosociální tendencí a altruistickou orientací u dětí vyrůstajících v dětském domově.

5.4 Výzkumný soubor

Základním výzkumným souborem jsou děti a mládež z dětských domovů ve Zlínském kraji. V tomto kraji je celkem 12 dětských domovů, které umožňují pobyt maximálnímu celkovému množství **294** dětí, s obsazenou kapacitou v počtu **239** dětí, které jsou zpravidla staré od 6 do 18 let, avšak pokud studují i dále, je možnost pobytu až do 26 let. Tato situace se ale vyskytuje zřídka. K tomuto seznamu je nutné zařadit i dětský domov v **Bystřici pod Hostýnem, jehož zřizovatelem je stát**. Jedná se o Dětský domov se školou, základní školu a školní jídelnu v Bystřici pod Hostýnem. Maximální obsazenost zařízení je **40**

chlapců s různými poruchami chování. Také je nutno podotknout, že jeden z dětských domovů ve Zlíně umožňuje pobyt čistě dětem s postižením, tyto jsme do výzkumného šetření nezahrnuli, jelikož by nebyli dostatečně kompetentní dotazníky správně vyplnit.

Tab. 3 Dětské domovy ve Zlínském kraji

Školská zařízení	2017/2018	
	Nejvyšší povolený počet dětí	Počet dětí ke 31. 10. 2017 (x)
Dětský domov Zlín	16	16
Dětský domov, Mateřská škola, Základní škola a Praktická škola Zlín	16	16
Dětský domov, Základní škola a Praktická škola Valašské Klobouky	32	23
Dětský domov Uherské Hradiště	24	23
Dětský domov Kroměříž	24	24
Dětský domov a Základní škola Liptál	48	27
Dětský domov Bojkovice	24	21
Dětský domov Uherský Ostroh	30	15
Dětský domov Valašské Meziříčí	24	22
Dětský domov Vizovice - Chrastěšov	16	14
Dětský domov Vizovice	16	15
Dětský domov Zašová	24	23
CELKEM	294	239

Vysvětlivky: (x) počet dětí se mění podle aktuální potřeby a situace

Zdroj: vlastní zpracování

Výběrový výzkumný soubor tvoří děti a mládež ve věku 10 – 25 let, vyrůstající v dětském domově. Jedná se o exhaustivní výběr, to znamená, že jsme oslovili všechna zařízení.

Zmírníme tím riziko, v případě, že by více zařízení odmítlo umožnit výzkum. Proto byly zvoleny všechny dětské domovy ve Zlínském kraji, které s výzkumem souhlasily.

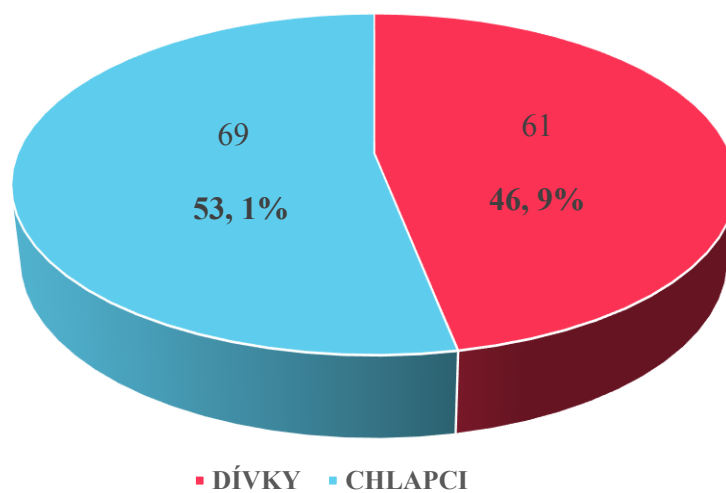
Tab. 4 *Zkoumané dětské domovy*

Dětský domov	Počet děvčat	Počet chlapců	Počet dětí (respondentů) celkem
DD 1	7	3	10
DD 2	9	8	17
DD 3	5	3	8
DD 4	7	5	12
DD 5	8	7	15
DD 6	4	4	8
DD 7	2	7	9
DD 8	2	7	9
DD 9	4	3	7
DD 10	0	12	12
DD 11	4	6	10
DD 12	9	4	13
Celkem	61	69	130

Zdroj: *vlastní zpracování*

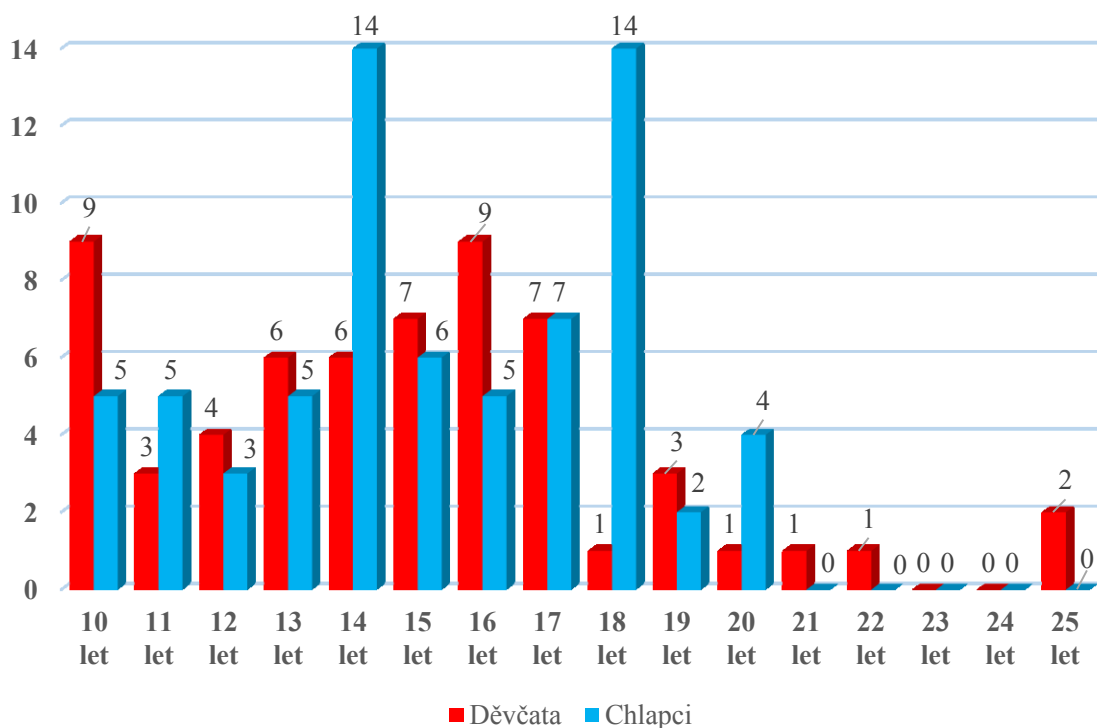
Celkově tvořilo cílovou skupinu 130 respondentů. Z celkového množství 61 děvčat (tvoří tedy 46, 9% výzkumného souboru) a 69 chlapců (tvoří tedy 53, 1% výzkumného souboru). Jednalo se o děti i mládež ve věku od 10 – 25 let. Nepatrným úskalím bylo tempo a chápání některých dětí a mládeže, s čímž se však počítalo a bylo vyhrazeno dostatek času k vyplnění. Průměrný věk respondentů byl 15 let (SD= 3,17). Nejstaršímu respondentovi bylo 25 let, nejmladšímu 10 let. Vyřadili jsme pouze jeden dotazník, z důvodu nevyplnění.

Graf 1 Pohlaví respondentů

Zdroj: vlastní zpracování

Graf 2 Věkové rozdělení souboru

Zdroj: vlastní zpracování

5.5 Metody výzkumu

Cílem práce je zjistit, zda se vyskytuje u dětí a mládeže, které vyrůstají v dětském domově prosociální chování, jaká je prosociální tendence a altruistická orientace.

U výzkumu jsme zvolili kvantitativní metodu dotazníkového šetření, konkrétně metodu standardizovaného dotazování (viz přílohy P1 a P2). Ke sběru dat bylo využito zahraničního dotazníku a hodnotící škály. Svoboda (2015, str. 319 – 320) říká, že jedním z účinných nástrojů v dětské psychodiagnostice jsou dotazníkové metody. Komplikací může být věk dítěte. Dotazníky jsou psychodiagnostické metody, které jsou založeny na subjektivní výpovědi jedince. O vlastnostech, citech, postojích, zájmech, názorech nebo reakcích na jistou situaci. Jedinec má za úkol označit každou výpověď, která nejlépe zkoumá daný znak. Jde o metodu nepřímého posouzení, neboť dotyčný jedinec není přímo tázán na osobnostní rys, ale pouze popisuje, jak by se zachoval v konkrétní situaci, ve které se sledovaná vlastnost může projevovat. Informace zpravidla získáváme podle dvou významů: jako metoda, prostřednictvím které získáme uceleně fakta o jedinci, kterého zkoumáme nebo metoda, prostřednictvím které získáme informace parciálně, jsou tedy zaměřeny na užší specifický okruh problémů. (Vašek, 1991, str. 65)

K měření úrovně prosociálního chování jsme použili *Dotazník prosociálních tendencí* (Bianchi, 1985) a dotazník *Child Altruism Inventory* (CAI), (Ma a Leung, 1991), který nám byl poskytnut se svolením autora.

Dotazník prosociálních tendencí DX (G. Bianchi, 1985) – tento dotazník měří prosociální tendenci. Byl prezentovaný jako kognitivně - reflexní metoda. Znamená to odhad psychoregulační potenciality pro chování v budoucnosti. Dotazník obsahuje otázky z běžného života a dále tvrzení, která nám charakterizují způsoby jednání mezi lidmi. V úvodu se respondentům představuji a žádám o vyplnění dotazníků, za účelem výzkumu, který je zaměřen na prosociální tendenci a altruistickou orientaci u dětí a mládeže vyrůstající v dětských domovech ve Zlínském kraji. Dotazník obsahuje celkem 10 položek, kde každá položka má dvě tvrzení, která si respondent volí podle toho, čemu je více nakloněn. (např. A.) *Lidi si často nezaslouží, abych věnoval/a pozornost jejich starostem* a za B. *Dělá mi radost dělat laskavost i lidem, které neznám.* Bianchi (1990, str. 122) na základě položkové analýzy uvádí, že tato metoda je vhodná k měření prosociálních tendencí s ohledem na dynamiku skupiny. Bianchi (1985, str. 327) zjistil, že s přibývajícím věkem ve skupině od 10-15 let klesá pravděpodobnost, že jedinec zvolí tvrzení v dotazníku

na základě jeho sociálního očekávání. V pozadí prosociálních tendencí Bianchi (1985, str. 322) předpokládal **čtyři dimenze**.

- **instrumentální versus autonomní hodnota sociálního objektu** (položky 2, 4, 8), (například A.) *Těší mě, když vidím na kamarádech radost z toho, že jsem jim v něčem pomohl.* B. *Vím, že kamarádi, kterým jsem už jednou pomohl/a mi nabídnou svoji pomoc, když to budu jednou potřebovat.*
- **nízká versus vysoká úroveň rozlišování sociálních objektů** (při vysoké úrovni lokalizuje autor zdroj motivace prosociálního chování, jedná se o položky 1, 7, 10), (například A.) *Je třeba pomáhat lidem, kteří to právě potřebují, i kdyby to bylo nevýhodné pro moje nejbližší.* B. *Často bych chtěl/a pomoci druhým, ale moji nejbližší jsou pro mě vždy víc.*
- **sociální optimismus versus pesimismus** (tedy víra v možnost uspořádání pozitivních mezilidských vztahů, položky 6 a 9), (například A.) *V životě se stává, že i nejlepší přítel zklame. Proto je potřeba být opatrný/á při výběru přátel.* B. *Ten, kdo první projeví přátelství, má větší naději, že si ho/ji oblíbí.*
- **nízká versus vysoká úroveň sociální senzibility** (vůči sebecentrickým stimulům, položky 3 a 5), (například A.) *Nemám rád/a, když někdo něco ode mě chce, když dělám věc, která je pro mě důležitá.* B. *Když mě někdo vyruší s prosbou o pomoc, má to jistě vážný důvod.*

Dotazník prosociálních tendencí použila Koubeková (1994), která zkoumala přímé působení programu výchovy k prosociálnosti na osobnost žáků dvouletým experimentálním ověřováním. Dále se Koubeková (1994) věnovala vlivu rodinného prostředí na utváření prosociální orientace dítěte, kdy rovněž použila Bianchiho dotazník a přidala k němu dotazník Child Altruism Inventory (Ma, Leung, 1991).

Dotazník „Child Altruism Inventory CAI (Ma a Leung, 1991) se skládá z 24 položek (ano/ne), které se týkají altruistického chování a empatických pocitů, které jsou základem prosociálního chování. Původně měl celkem 45 položek, avšak 21 položek neprošlo testováním vnitřní konzistence reliability a validity (Ma a Man, 1991, str. 749). Původně také autoři vedle celkového skóre altruismu zjišťovali dvěma subškálama, empatickými a normativními aspekty altruistického chování. V dotazníku CAI byly původně škály tři. Celkové skóre altruistické orientace (AT), Empatie (AE) a Normativa (AN). Celkové skóre bylo hodnoceno zodpovězenými položkami v CAI a odráželo obecnou altruistickou orientaci dětí a mládeže. Vysoké (nízké) skóre v AT (celkové skóre altruistické orientace) znamená

velkou (malou) tendenci projevovat altruistické chování. Tvrzení z oblasti AE (Empatie) jsou: „Cítím se nešťastný/á, když vidím, že dítě spadlo a krvácí.“ Dále pak: „Cítil/a bych se velmi smutný/á za chycené malé zvířátko.“ Z oblasti normativní AN (Normativa) to byla tvrzení: „Při hře uvítám, když se přidají i další děti.“ A také: „Zřídka kdy se aktivním způsobem podílím na pomoci učiteli (odnos knih, mytí tabule).“ Vysoké (nízké) skóre AE (Empatie) a AN (Normativa) znamená velkou (malou) tendenci projevovat empatické a normativní altruistické chování. Nicméně psychometrické vlastnosti jako je spolehlivost interní konzistence oblastí AE a AN jsou obecně méně uspokojivé, a proto jsme se rozhodli v této studii použít celkové skóre AT, avšak pro přehled uvádíme i oblasti Empatie a Normativy. První subškálu zastupovaly výrazy jako např. „Cítím se nešťastně, když vidím nějaké dítě spadnout a krváčet.“ Nebo „Cítil/a bych se velmi smutný/á kvůli zvířátku chycenému do pastí.“ Další věty jako „Pozvu další děti, aby se přidaly, když si hraju.“ Nebo „Zřídka kdy se aktivně zapojuji, abych pomohl/a učitelům. Nejdříve autoři používali k interpretaci pouze celkové skóre. Respondent si volí výrok a určí ten, který je mu blízký tím, co obvykle dělá, říká, myslí nebo cítí. Značí znamínkem plus (+) souhlas s danou charakteristikou, v případě nesouhlasu vepíše znamínko mínus (-). Za každé tvrzení, které bylo dle klíče autorů shodné s odpovědí respondenta, získal 1 bod. Maximální počet bodů mohl být 24. Čím více bodů respondent obdržel, tím byla pravděpodobnost jeho altruistické orientace vyšší. Podle Ma a Leunga je spolehlivost testu – retestu CAI 0,70 a spolehlivost interní 0,77. Významné rozdíly u pohlaví byly u skóre CAI ve prospěch dívek. Oba dotazníky (viz. příloha), jsou anonymní. Podle Chráska a Kočvarové (2015, str. 44) rozlišujeme formy dotazování anonymní a neanonymní. Dotazníky anonymní jsou více běžné a jejich využití je vhodné v případě, kdy nepotřebujeme znát přesnou identitu dotazovaných. Zpravidla postačí věk, pohlaví, atd.

Návratnost dotazníků byla 99,2%.

5.6 Zpracování dat

Ve výzkumu jsme pracovali se 130 dotazníky. Data, která jsme získali a následně zpracovali, jsme zapsali do datové tabulky programu Microsoft Excel. Následně proběhlo třídění dat. Konkrétní data byla poté deskriptivně popsána. U tendence prosociálního chování jsme zjišťovali četnost, průměr, směrodatnou odchylku, minimum a maximum. V rámci prosociální tendence jsme zjišťovali zvláště u děvčat a chlapců průměr, směrodatnou odchylku a hladinu významnosti. Statistickou souvislost jsme následně definovali podle

výsledku, který jsme získali prostřednictvím programu Statistica Version 12. U jednotlivých hypotéz jsme stanovili proměnné, na základě kterých jsme určili, že data budeme ověřovat prostřednictvím korelačního koeficientu.

Korelační koeficienty určují míru těsnosti vztahu mezi proměnnými. Nabývají hodnot $-1 \leq r \leq +1$. V případě $r = 0$ jsou proměnné X a Y naprosto nezávislé (nesouvislé, bez vztahu). Čím vyšší hodnota korelačního koeficientu, tím vyšší je závislost či souvislost mezi proměnnými. Pokud je r kladné, tak se zvyšující hodnotou X roste i hodnota Y. Naopak při záporném r s rostoucí hodnotou X klesá hodnota Y. To znamená, že mezi srovnávanými jevy je negativní (obrácený vztah). Vysokým hodnotám jedné proměnné odpovídají nižší hodnoty druhé proměnné a opačně.

6 VYHODNOCENÍ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Výsledky šetření ukazují prosociální tendenci a altruistickou orientaci u dětí a mládeže vyrůstající v dětském domově. V této kapitole se zabýváme analýzou a interpretací dat, která jsme získali prostřednictvím dotazníkového šetření. Data byla zanesena do tabulek a grafů, doplněna komentáři.

6.1 ANALÝZA A INTERPRETACE DAT

Z výsledků vyplývá (tabulka č. 5), že průměrná prosociální tendence dětí z dětského domova ($N = 130$), dosahuje hodnoty $M = 5,48$ bodů ($SD = 2,68$). Výsledné hodnoty u dětí a mládeže se vyskytují nad polovinou škály (1 – 10). Děti a mládež dosáhli minimální bodové hodnoty 0 a maximální bodové hodnoty 9.

Tab. 5 Průměrná bodová tendence k prosociálnímu chování u dětí a mládeže vyrůstající v dětském domově

Tendence k prosociálnímu chování	Pohlaví	N	M	SD	MIN	MAX
	Zkoumaný soubor		130	5,48	2,68	0,00

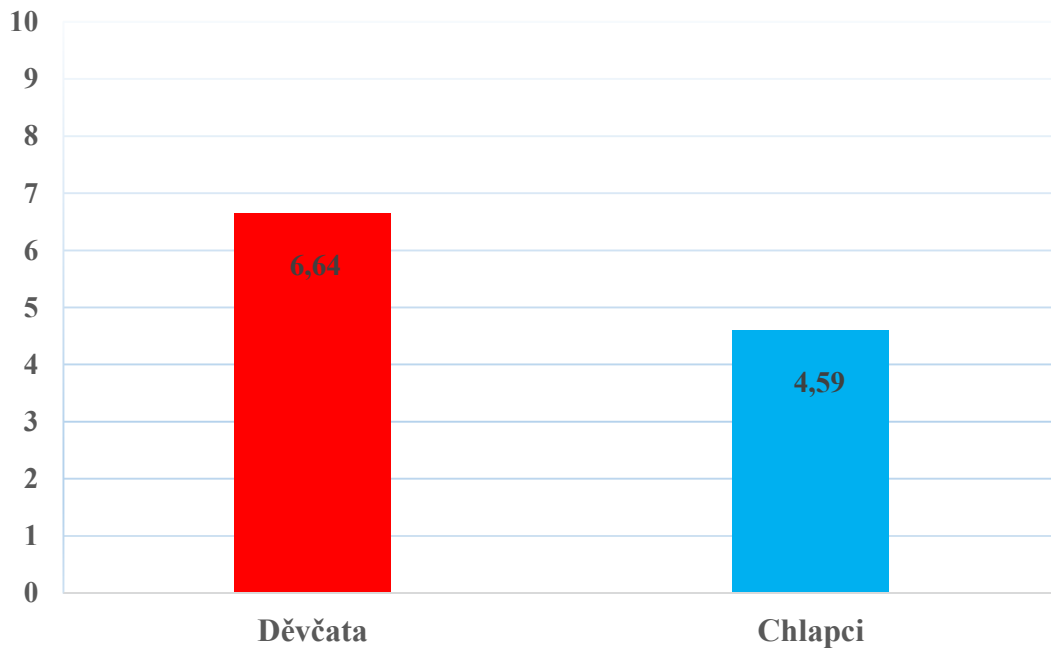
Zdroj: vlastní zpracování

Celková míra tendence k prosociálnímu chování (tabulka č. 6 a graf č. 3), byla u děvčat ($N = 61$) z dětských domovů vyšší, než u chlapců ($N = 69$, $p = 0,05$). Děvčata dosáhla $M = 6,64$ bodů z 10 ($SD = 2,98$). Chlapci dosahovali $M = 4,59$ z 10 ($SD = 2,43$).

Tab. 6 Průměrná tendence k prosociálnímu chování podle pohlaví

Tendence k prosociálnímu chování	Pohlaví	N	M	SD
	DĚVČATA	61	6,64	2,98
	CHLAPCI	69	4,59	2,43

Zdroj: vlastní zpracování

Graf 3 Průměrná bodová tendence k prosociálnímu chování u děvčat a chlapců

Zdroj: vlastní zpracování

Tabulka č. 7 porovnává konkrétní oblasti prosociální tendence u děvčat a chlapců. První oblastí je hodnota sociálního objektu, ve které dosáhla děvčata $M= 2,25$ ze 3 bodů ($SD= 1,03$). Jedná se zde o hodnoty autonomní, které vychází z nitra jedince, tedy nejsou důsledkem očekávání zisku. U chlapců byla průměrná bodová hodnota poněkud nižší, $M= 1,54$ ze 3 bodů ($SD=1,17$). Druhou oblastí je rozlišování sociálního objektu. Jde zde o nízkou nebo vysokou úroveň rozlišování sociálního objektu, kdy u vysoké úrovně je zdrojem k vnějšímu objektu motivace. U děvčat dosáhla tato průměrná bodová oblast $M= 2,16$ ze 3 bodů ($SD= 0,82$), u chlapců $M= 1,93$ ze 3 bodů ($SD= 0,83$). Ve třetí oblasti,

kteřá se týkala sociálního optimismu a pesimismu, převažoval u obou pohlaví pesimismus, což může vyplývat z životních zkušeností těchto dětí. Na základě těchto výsledků u chlapců byla průměrná bodová hodnota optimismu $M = 0,36$ ze 2 bodů ($SD = 0,54$). U děvčat byla průměrná bodová hodnota poněkud vyšší $M = 0,87$ ze 2 bodů ($SD = 0,74$). Poslední oblast sledovala sociální senzibilitu, která převládala u děvčat s průměrnou bodovou hodnotou $M = 1,21$ ze 2 bodů ($SD = 0,80$). U chlapců byla naopak $M = 0,77$ ze 2 bodů ($SD = 0,81$).

V oblastech hodnoty sociálního objektu ($p = 0,00$), optimismu versus pesimismu ($p = 0,00$) a sociální senzibility ($p = 0,00$) jsme zaznamenali statisticky významné rozdíly mezi děvčaty a chlapci.

Tab. 7 Porovnání ukazatelů prosociality mezi děvčaty a chlapci

Dimenze prosociální tendence	Děvčata (N = 61)		Chlapci (N = 69)		p
	M	SD	M	SD	
Hodnota sociálního objektu	2,25	1,03	1,54	1,17	0,00
Rozlišování sociálního objektu	2,16	0,82	1,93	0,83	0,11
Optimismus x pesimismus	0,87	0,74	0,36	0,54	0,00
Sociální senzibilita	1,21	0,80	0,77	0,81	0,00

Zdroj: vlastní zpracování, ($p < 0,05$)

Dále jsme podrobněji sledovali strukturu prosociality, tak jak nám umožnil použitý dotazník Bianchi DX.

Z (tabulky č. 8 a grafu č. 4) je zřejmé, že u děvčat i chlapců převládá autonomní hodnota sociálního objektu prosociality. Tedy hodnota, která vychází z nitra jedince, který pak jedná spontánně. Děvčata dosáhla $M = 2,25$ ze 3 bodů. Tedy autonomní hodnota převládala ze 77%. Výsledek instrumentálních hodnot byl $M = 0,72$ ze 3. Což znamená 23%. U chlapců byly průměrné bodové hodnoty poněkud nižší, avšak pozitivní. Dosáhli $M = 1,54$ ze 3 bodů

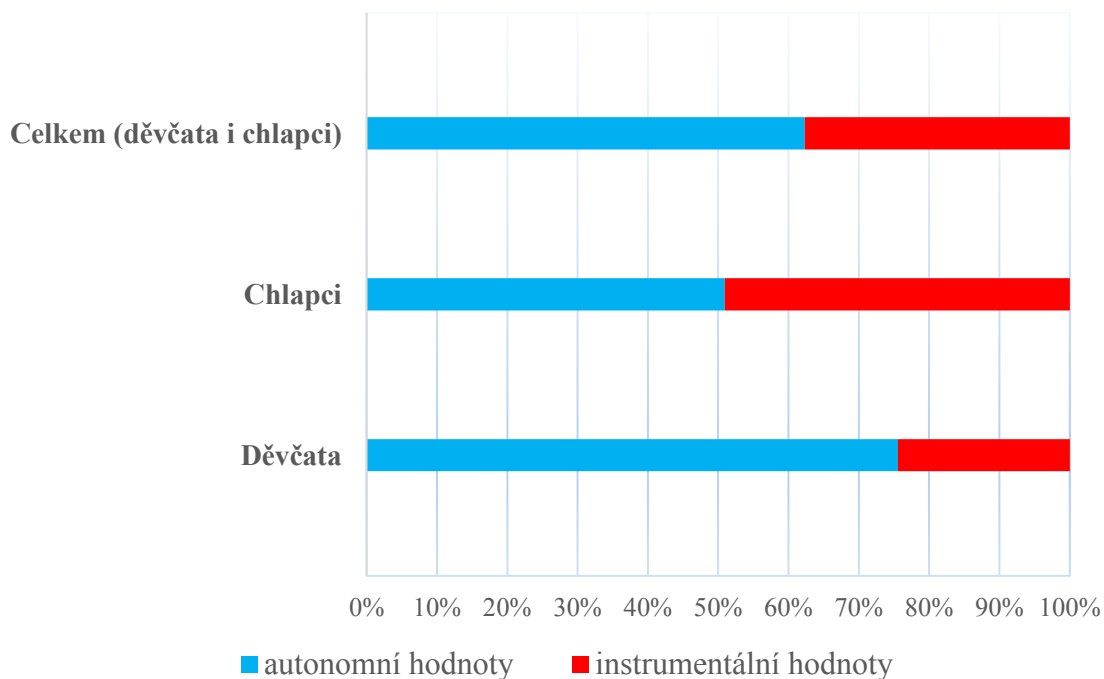
v hodnotách autonomních. Procentuální výsledek chlapců byl vyhodnocen na 51% u autonomní hodnoty versus instrumentální 49% ($M= 1,49$). Hodnoty autonomní nepatrně převažovaly. Z celkového průměrného bodového výsledku u děvčat i chlapců vycházely $M= 1,87$ (62%) ze 3 bodů pro autonomní hodnoty. Hodnoty instrumentální pak $M= 1,13$ (38%).

Tab. 8 Výsledky průměrného bodového dosahu instrumentální a autonomní hodnoty sociálního objektu u dětí a mládeže

Instrumentální x autonomní hodnota sociálního objektu	autonomní hodnoty (M)	instrumentální hodnoty (M)
Děvčata	2,25	0,72
Chlapci	1,54	1,49
Celkem (děvčata i chlapci)	1,87	1,13

Zdroj: vlastní zpracování

Graf 4 Autonomní a instrumentální hodnoty u dětí a mládeže

Zdroj: vlastní zpracování

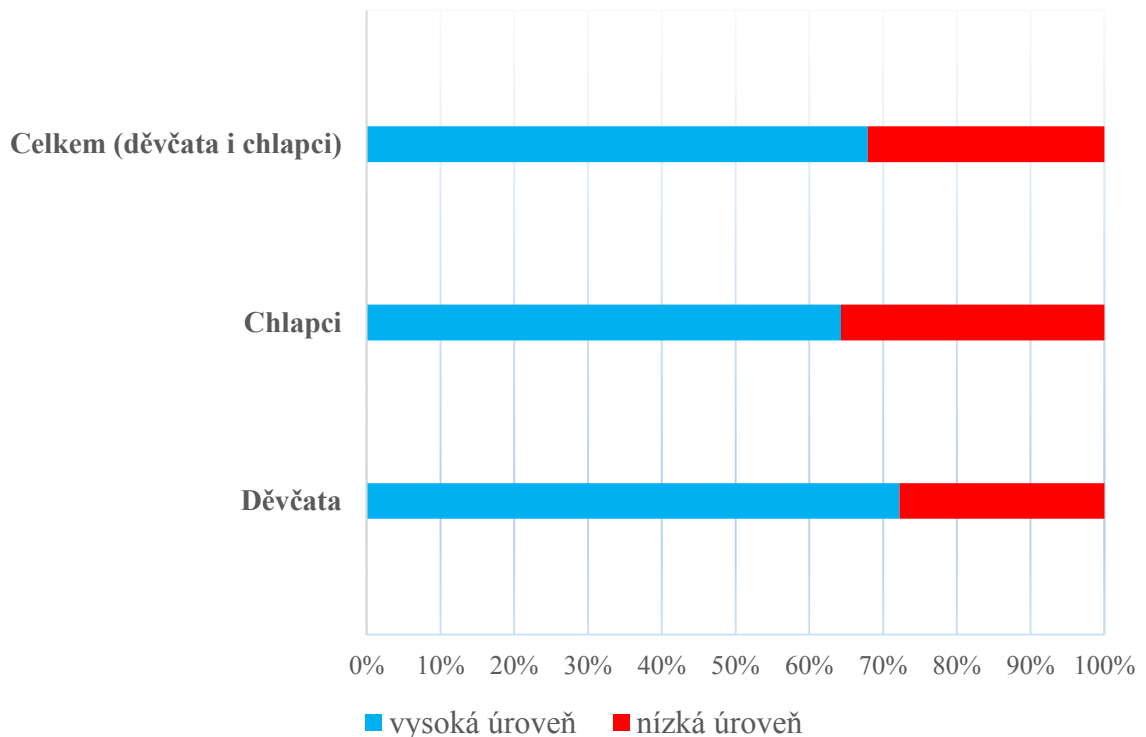
Tabulka č. 9 a graf č. 5 dokumentují, že v našem vzorku děvčat a chlapců převažuje vyšší úroveň rozlišování sociálních objektů. Děvčata dosáhla z hlediska vysoké úrovně sociálního objektu $M= 2,16$ (72%) ze 3 bodů. Nízká úroveň tedy dosahovala $M= 0,82$ ze 3 bodů, celkem 28%. U chlapců byla $M= 1,93$ ze 3 bodů vysoké úrovně sociálního objektu (65%). Bodové hodnoty nízké úrovně u chlapců činily $M= 1,09$ (35%) ze 3 bodů. Celkové průměrné bodové hodnoty děvčat i chlapců byly $M= 2,04$ u vysoké úrovně sociálního objektu. Výsledná hodnota u dětí byla téměř 68%. Nízká úroveň se dostala na 32% ($M= 0,96$). Procentuální vyjádření zobrazuje, v jaké míře se sledovaný jev projevuje u děvčat a chlapců.

Tab. 9 *Výsledky průměrného bodového dosahu úrovně sociálního objektu u dětí a mládeže*

Nízká x vysoká úroveň sociálního objektu	<i>vysoká úroveň (M)</i>	<i>nízká úroveň (M)</i>
Děvčata	2,16	0,82
Chlapci	1,93	1,09
Celkem (děvčata i chlapci)	2,04	0,96

Zdroj: vlastní zpracování

Graf 5 Úroveň sociálního objektu u dětí a mládeže

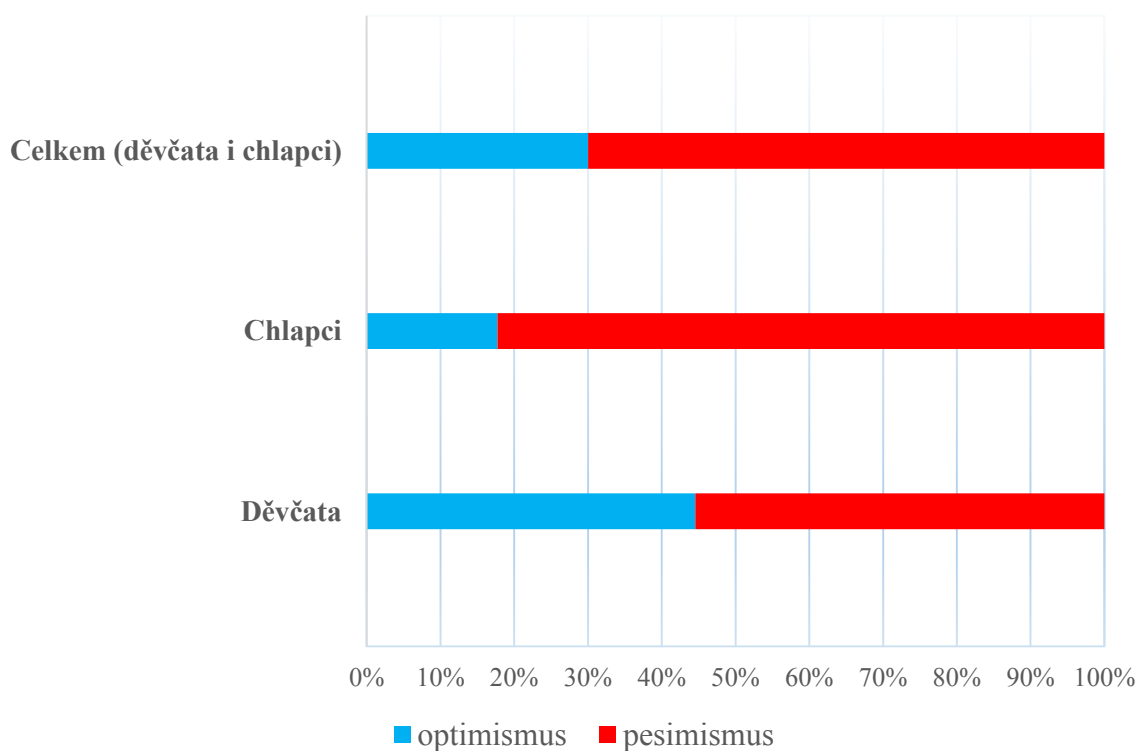
Zdroj: vlastní zpracování

Z tabulky č. 10 a grafu č. 6 je patrné, co se týká emočních složek vázaných na minulou zkušenost, v dimenzi sociálního optimismu versus pesimismu převažuje v prosociálním prostředí děvčat i chlapců sociální pesimismus. Z hlediska předchozích zkušeností dětí a mládeže, kteří se vyskytli v situaci, kdy jejich rodiče a blízcí selhali, a z tohoto důvodu byly děti umístěny do dětského domova, je tento výsledek pochopitelný. U děvčat dosahoval optimismus $M= 0,87$ ze 2 bodů. Vyjádřeno v procentech se jednalo o 45%. Pesimismus dosáhl $M= 1,08$ ze 2 bodů, což bylo 55%. Chlapci oplývali větším pesimismem, než děvčata $M= 1,68$ (82%). Optimismus měl na základě průměrných bodových hodnot ($M= 0,36$), vyjádřeno v procentech 18. Z celkového zhodnocení u děvčat i chlapců byl pesimismus vyhodnocen ($M= 1,40$) ze 2 bodů, v přepočtu na procenta šlo o 70%. Optimismus pak ($M= 0,60$) ze 2 bodů, tedy 30%.

Tab. 10 Výsledky průměrného bodového dosahu optimismu a pesimismu u dětí a mládeže

Optimismus x pesimismus	<i>optimismus (M)</i>	<i>pesimismus (M)</i>
Děvčata	0,87	1,08
Chlapci	0,36	1,68
Celkem (děvčata i chlapci)	0,60	1,40

Zdroj: vlastní zpracování

Graf 6 Optimismus a pesimismus u dětí a mládeže

Zdroj: vlastní zpracování

V tabulce č. 11 a grafu č. 7 jsou hodnoty, které vypovídají o úrovni sociální senzibility, která je vyšší u děvčat, zatímco ve skupině chlapců je nižší. U děvčat dosáhla průměrná bodová hodnota vysoké úrovně ($M = 1,21$) ze 2 bodů, jednalo se tedy o 61%. Nízká úroveň sociální senzibility byla vyhodnocena $M = 0,77$ (39%). U chlapců byla vyšší průměrná bodová hodnota u nízké úrovně sociální senzibility ($M = 1,25$), vyjádříme-li v procentech

62%. V následném porovnání celkového počtu (děvčata i chlapci) je rozložení vysoké úrovně

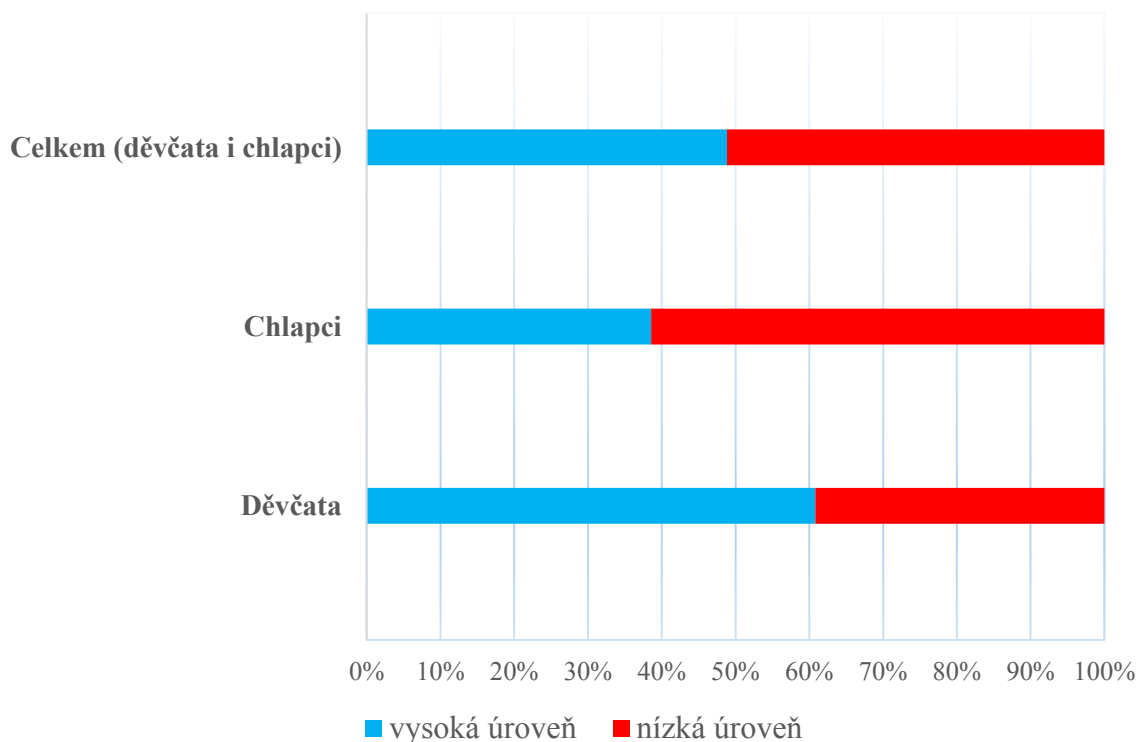
($M=0,98$) a nízké úrovně ($M=1,02$) sociální senzibility. Vyjádřeno procentuálně tedy 49% u vysoké úrovně. V celkovém zhodnocení lze říci, že u dětí převažuje nepatrně více nízká sociální senzibilita (51%), avšak rozdíl není extrémně vysoký.

Tab. 11 Výsledky průměrného bodového dosahu úrovně sociální senzibility u dětí a mládeže

Nízká x vysoká úroveň sociální senzibility	vysoká úroveň (M)	nízká úroveň (M)
Děvčata	1,21	0,77
Chlapci	0,77	1,25
Celkem (děvčata i chlapci)	0,98	1,02

Zdroj: vlastní zpracování

Graf 7 Úroveň sociální senzibility u dětí a mládeže

Zdroj: vlastní zpracování

Podrobná analýza jednotlivých otázek dotazníku ukázala nejvyšší rozdíl u otázek, které se zaměřovaly na oblasti laskavosti, přizpůsobení a pocity viny.

1. Jaká je prosociální tendence u dětí a mládeže vyrůstajících v dětském domově?

1.1 Jaká je souvislost mezi prosociální tendencí dětí a jejich délkou pobytu v dětském domově?

H10: Mezi prosociální tendencí a délkou pobytu u dětí vyrůstajících v dětském domově neexistuje souvislost.

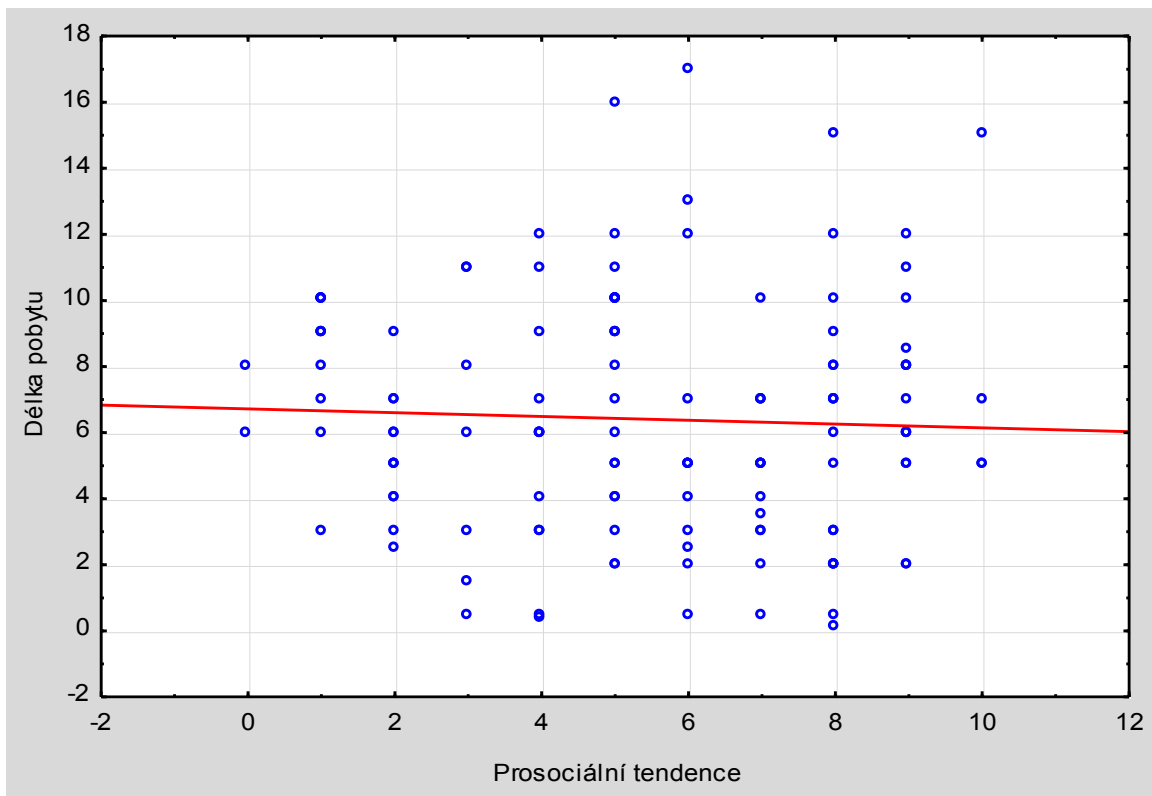
H1A: Mezi prosociální tendencí a délkou pobytu u dětí vyrůstajících v dětském domově existuje souvislost.

Při sestavování této hypotézy jsme vycházeli z předpokladu, že děti a mládež, kteří jsou v dětském domově delší dobu, projevují nižší prosociální tendenci, než ti, kteří jsou v domově kratší dobu.

Tab. 12 Korelace prosociální tendence a délky pobytu dětí v dětském domově

Proměnná	M	SD	Prosociální tendence	Délka pobytu
Prosociální tendence	5,477	2,677	1,000	-0,043
Délka pobytu	6,404	3,542	-0,043	1,000

Zdroj: vlastní zpracování, za použití programu Statistica Version 12

Graf 8 Korelace prosociální tendence a délky pobytu v dětském domově

Zdroj: vlastní zpracování, za použití programu *Statistica Version 12*

Na základě výsledků (tabulka č. 12 a graf č. 8), vyplývá, že nezamítáme nulovou hypotézu. To znamená, že mezi prosociální tendencí a délkou pobytu u dětí vyrůstajících v dětském domově neexistuje souvislost. Korelační koeficient ($r = -0,043$, $p > 0,05$) nám udává, že mezi proměnnými neexistuje souvislost. Záporná hodnota koeficientu udává nepřímou korelaci, tzn., že čím vyšší hodnoty jedné proměnné, tím nižší jsou hodnoty druhé proměnné. Z vypočítaného koeficientu vyplývá, že čím delší dobu vyrůstají děti v dětském domově, tím nižší průměrné bodové hodnoty dosahují v prosociální tendenci.

1.2 Jaká je souvislost mezi prosociální tendencí a věkem dětí vyrůstajících v dětském domově?

U hypotézy jsme vycházeli z předpokladu, že mladší děti budou projevovat vyšší prosociální tendenci, než starší děti a mládež, kteří jsou vzhledem k věku více ovlivněni okolními vlivy (přáteli, zkušenostmi).

H20: Mezi prosociální tendencí a věkem dětí vyrůstajících v dětském domově neexistuje souvislost.

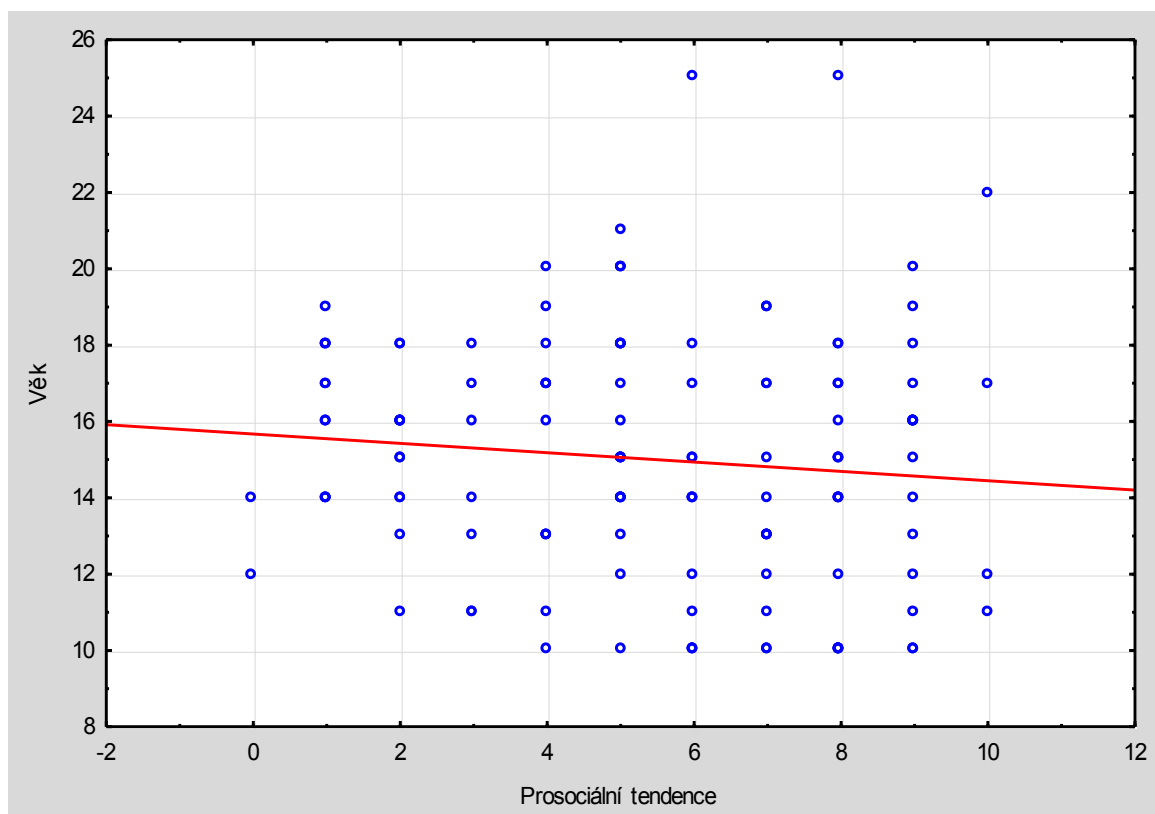
H2A: Mezi prosociální tendencí a věkem dětí vyrůstajících v dětském domově existuje souvislost.

Tab. 13 Korelace prosociální tendence a věku dětí vyrůstajících v dětském domově

Proměnná	M	SD	Prosociální tendence	Věk
Prosociální tendence	5,477	2,677	1,000	-0,103
Věk	15,000	3,175	-0,103	1,000

Zdroj: vlastní zpracování, za použití programu Statistica Version 12

Graf 9 Korelace prosociální tendence a věku dětí a mládeže

Zdroj: vlastní zpracování, za použití programu Statistica Version 12

Tabulka č. 13 a graf č. 9 nám ukazuje, že nezamítáme nulovou hypotézu a to, že mezi prosociální tendencí a věkem dětí vyrůstajících v dětském domově neexistuje souvislost. Korelační koeficient udává hodnotu ($r = -0,103$, $p > 0,05$).

2. Jaká je altruistická orientace u dětí a mládeže vyrůstajících v dětském domově?

Z tabulky č. 14 vyplývá průměrná bodová hodnota škály CAI, která objasňuje altruistickou orientaci jedince. Z maximálního bodového hodnocení 24 bodů dosáhly děti (N= 130) obou pohlaví M= 16,06 bodů z 24 (SD= 5,47, $p = 0,00$). Jak již bylo zmiňováno výše, na základě nízkých oblastí empatie a normy soustředíme vyhodnocení ve skóre celkovém (AT).

Tab. 14 Průměrná altruistická orientace u dětí a mládeže

CAI	Celkem (děvčata i chlapci) N = 130	
	M	SD
Empatie (AE)	1,30	0,82
Normativa (AN)	1,32	0,68
Altruistická orientace (AT)	16,06	5,47

Zdroj: vlastní zpracování, ($p < 0,05$)

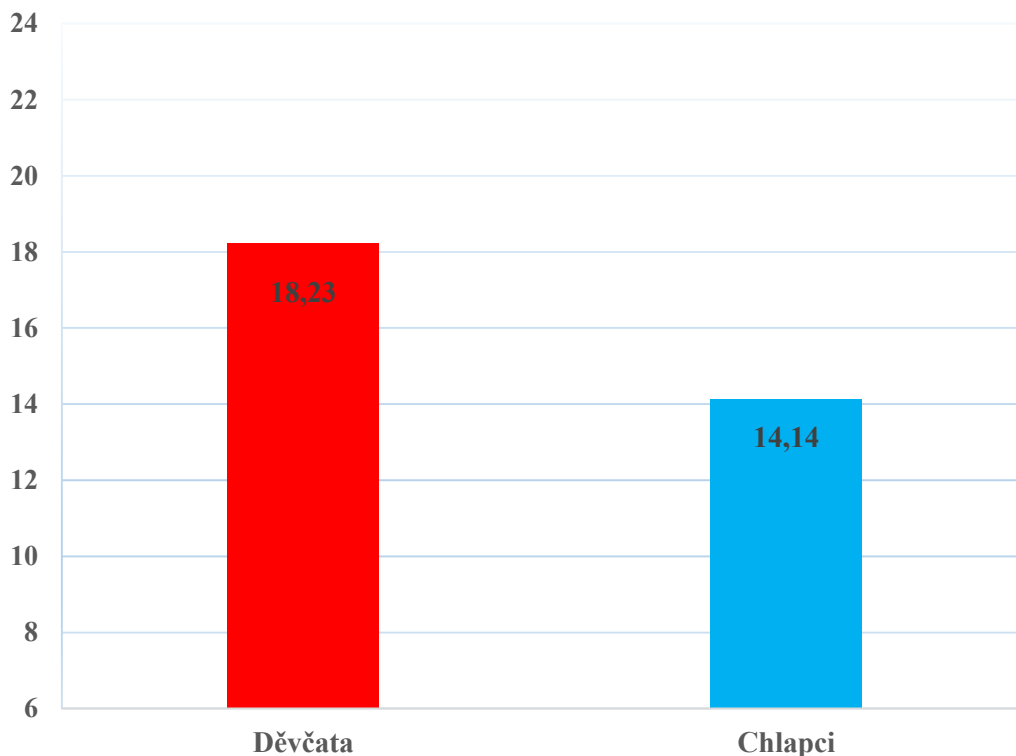
Tabulka č. 15 a graf č. 10 vyhodnocují průměrné bodové výsledky škály CAI, která určuje altruistickou orientaci u děvčat (N= 61) a chlapců (N= 69) zvlášť. U celkového skóre dosáhla děvčata M= 18,23 bodů z 24 (SD= 5,16). Chlapci dosahovali M= 14,14 bodového skóre z možných 24 (SD= 5,04), což je u obou skupin děvčat i chlapců nad polovina škály (1 – 24).

Tab. 15 Průměrná altruistická orientace u děvčat a chlapců

CAI	Děvčata (N = 61)		Chlapci (N = 69)		p
	M	SD	M	SD	
Empatie (AE)	1,69	0,62	0,96	0,83	0,00
Normativa (AN)	1,43	0,64	1,23	0,70	0,11
Altruistická orientace (AT)	18,23	5,16	14,14	5,04	0,00

Zdroj: vlastní zpracování, ($p < 0,05$)

Graf 10 Průměrná bodová hodnota altruistické orientace CAI u dětí a mládeže podle pohlaví

Zdroj: vlastní zpracování

2.1 Jaká je souvislost mezi altruistickou orientací a délkou pobytu v dětském domově?

H30: Mezi altruistickou orientací a délkou pobytu dětí vyrůstajících v dětském domově neexistuje souvislost.

H3A: Mezi altruistickou orientací a délkou pobytu dětí vyrůstajících v dětském domově existuje souvislost.

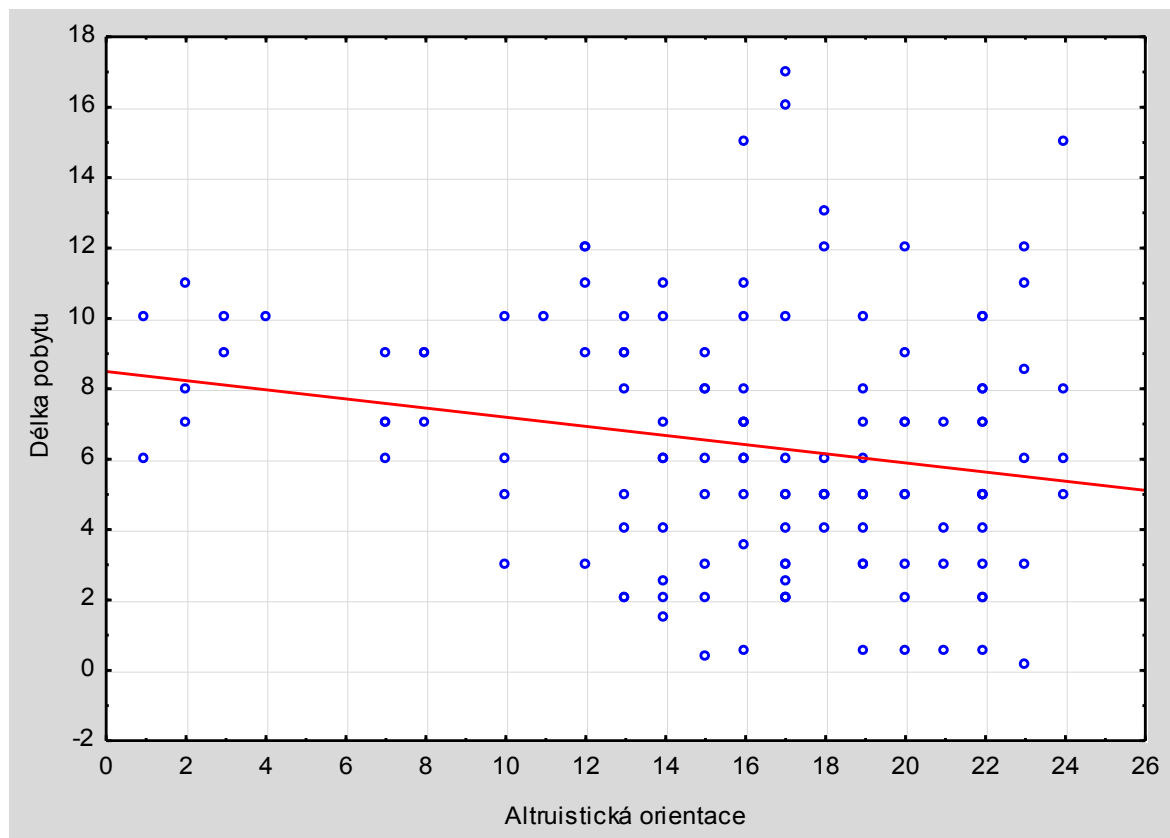
Touto hypotézou jsme usilovali o prokázání souvislosti mezi altruistickou orientací a délkou pobytu dětí a mládeže v dětském domově. Předpokládali jsme, že děti, které pobývají v dětském domově kratší dobu, jsou více altruisticky orientované, než ty, které jsou v dětském domově déle.

Tab. 16 Korelace altruistické orientace a délky pobytu dětí v dětském domově

Proměnná	M	SD	Altruistická orientace	Délka pobytu
Altruistická orientace	16,062	5,474	1,000	-0,201
Délka pobytu	6,404	3,542	-0,201	1,000

Zdroj: vlastní zpracování, za použití programu Statistica Version 12

Graf 11 Korelace altruistické orientace a délky pobytu dětí vyrůstajících v dětském domově

Zdroj: vlastní zpracování, za použití programu Statistica Version 12

Z výsledků vyplývá (tabulka č. 16 a graf č. 11), že nezamítáme alternativní hypotézu, což znamená, že mezi altruistickou orientací a délkou pobytu existuje souvislost. Korelační koeficient ($r = -0,201$, $p < 0,05$). To znamená, čím delší dobu pobývají děti v dětském domově, tím nižší je jejich průměrná bodová hodnota altruistické orientace.

2.2 Jaká je souvislost mezi altruistickou orientací a věkem dětí vyrůstajících v dětském domově?

U této hypotézy jsme vycházeli z předpokladu, že mladší děti budou více altruisticky orientované, než děti starší, protože jsou méně ovlivněny zkušenostmi a okolím.

H40: Mezi altruistickou orientací a věkem dětí vyrůstajících v dětském domově neexistuje souvislost.

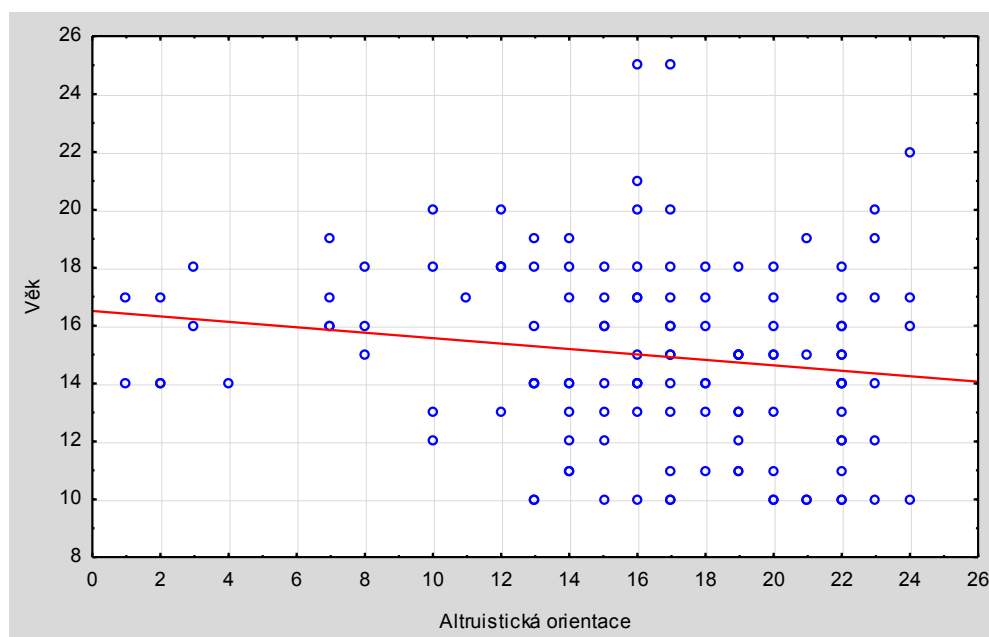
H4A: Mezi altruistickou orientací a věkem dětí vyrůstajících v dětském domově existuje souvislost.

Tab. 17 Korelace altruistické orientace a věku dětí

Proměnná	M	SD	Altruistická orientace	Věk
Altruistická orientace	16,062	5,474	1,000	-0,162
Věk	15,000	3,175	-0,162	1,000

Zdroj: vlastní zpracování, za použití programu Statistica Version 12

Graf 12 Korelace altruistické orientace a věku dětí vyrůstajících v dětském domově

Zdroj: vlastní zpracování, za použití programu Statistica Version 12

Z výsledků (tabulky č. 17 a grafu č. 12) vyplývá, že nezamítáme hypotézu nulovou. Můžeme konstatovat, že mezi altruistickou orientací a věkem dětí neexistuje souvislost ($r = -0,162$, $p > 0,05$).

3. Jaká je souvislost mezi prosociální tendencí a altruistickou orientací u dětí vyrůstajících v dětském domově?

Touto hypotézou jsme se snažili o prokázání souvislostí mezi prosociální tendencí a altruistickou orientací u dětí a mládeže vyrůstající v dětském domově. Vycházeli jsme z předpokladu, že děti, které budou vykazovat vyšší prosociální tendenci, budou více altruisticky orientované a jejich chování bude následně prosociální.

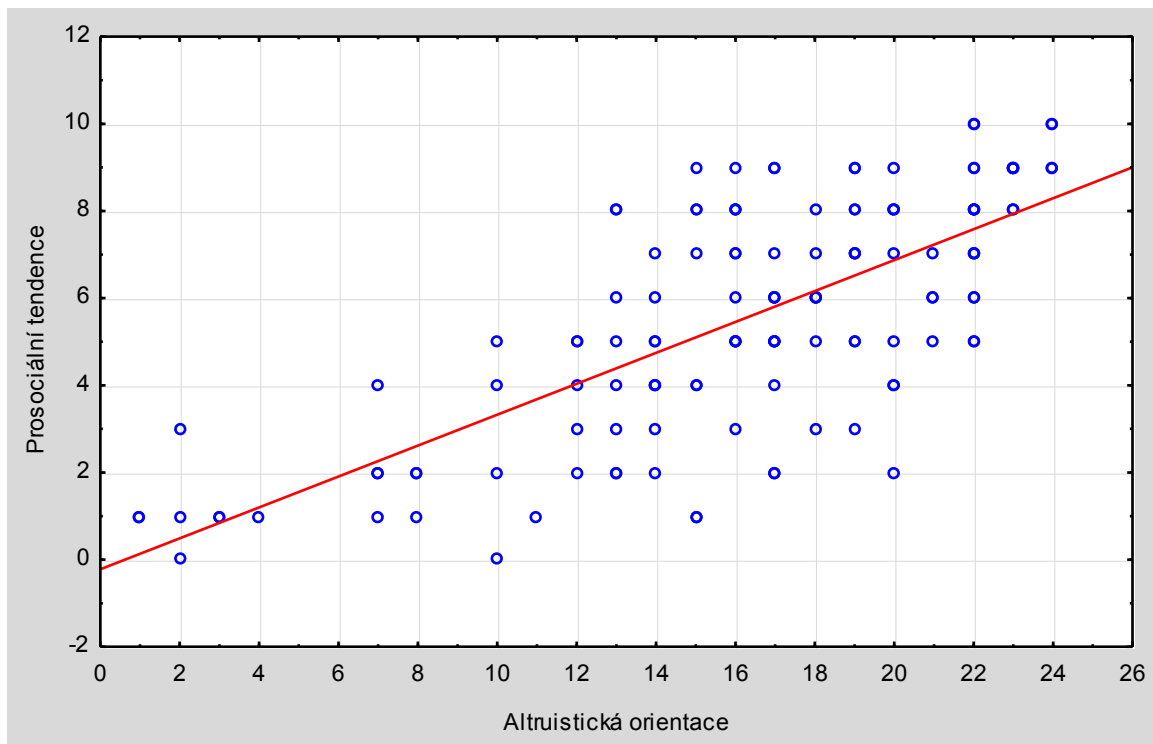
H50: Mezi prosociální tendencí a altruistickou orientací u dětí vyrůstajících v dětském domově neexistuje souvislost.

H5A: Mezi prosociální tendencí a altruistickou orientací u dětí vyrůstajících v dětském domově existuje souvislost.

Tab. 18 Korelace prosociální tendence a altruistické orientace u dětí

Proměnná	M	SD	Prosociální tendence	Altruistická orientace
Prosociální tendence	5,477	2,677	1,000	0,725
Altruistická orientace	16,062	5,474	0,725	1,000

Zdroj: vlastní zpracování, za použití programu Statistica Version 12

Graf 13 Korelace prosociální tendence a altruistické orientace u dětí

Zdroj: vlastní zpracování, za použití programu *Satistica Version 12*

Z uvedených výsledků (tabulka č. 18 a graf č. 13) vyplývá, že nezamítáme alternativní hypotézu. Mezi prosociální tendencí a altruistickou orientací existuje souvislost ($r = 0,725$, $p < 0,05$). Se zvyšováním hodnot jedné proměnné se zvyšují i hodnoty druhé proměnné a naopak. Z koeficientu plyne, že čím vyšší je průměrná bodová hodnota prosociální tendence, tím vyšší je také průměrná bodová hodnota altruistické orientace, což povede k prosociálnímu chování. Jedná se o pozitivní zjištění, které značí, že čím více vykazují děti prosociální tendenci, tím více jsou altruisticky orientované, což vede k pozitivnímu vlivu na jejich chování ve společnosti.

6.2 Shrnutí výzkumu

Na základě dotazníkového šetření jsme získali odpovědi na výzkumné otázky a cíle této studie. Hlavním cílem bylo zjistit, jaké je prosociální chování u dětí a mládeže vyrůstající v dětském domově. Prostřednictvím dílčích cílů jsme chtěli zjistit, jaká je prosociální tendence u dětí a mládeže vyrůstající v dětském domově a také jaká je altruistická orientace u těchto dětí.

První dílčí výzkumnou otázkou bylo zjištění, jaká je prosociální tendence u dětí a mládeže vyrůstající v dětském domově. Výzkumné šetření prokázalo, že prosociální tendence

u těchto dětí je nad polovinou stupnice (škály 1 – 10). Z hlediska pohlaví vyšší míry prosociální tendence dosahují děvčata. Výsledky z hlediska jednotlivých subškál zkoumání prosociální tendence vyšly pozitivně u obou skupin pohlaví, avšak vyšší prosociální tendence dosahovala děvčata. V oblasti hodnoty sociálního objektu převažovaly hodnoty autonomní, tedy ty, které vycházejí spontánně z nitra člověka. Oblast rozlišování sociálního objektu byla vysoká jak u děvčat, tak i chlapců, jednalo se o empatické vnímání jedince ve vztahu k druhým lidem a ochotu pomoci. Následující subškála byla zaměřena na sociální optimismus a pesimismus. Z hlediska zkoumané cílové skupiny naší studie je pravděpodobné, že děti a mládež, která vyrůstá v dětském domově, tedy jejich důvěra ve vlastní rodinu selhala, bude oplývat vyšší mírou pesimismu, což se také potvrdilo ve vysoké míře u obou skupin pohlaví. Děvčata však byla o něco méně pesimistická oproti chlapcům. Poslední oblastí zkoumané prosociální tendence byla sociální senzibilita, která byla vyšší u děvčat, než chlapců. Avšak při zhodnocení všech dětí a mládeže, děvčat i chlapců byly výsledky opět pozitivní. Hypotéza H1 ověřovala souvislost mezi prosociální tendencí a délkou pobytu dětí a mládeže vyrůstající v dětském domově. Tato hypotéza se nepotvrdila. Hypotéza H2 měla ověřit souvislost mezi prosociální tendencí a věkem dětí a mládeže vyrůstající v dětském domově. Rovněž i tato hypotéza se nám nepotvrdila. Neexistuje souvislost mezi zkoumanými proměnnými, tedy mezi věkem a délkou pobytu. Lze se domnívat, že prosociální tendenci může ovlivňovat pravděpodobně více samotná skutečnost toho, že děti a mládež vyrůstá v dětském domově a tudíž nemá zkušenosti a vzor v rodině. Chybí zde možnost osvojit si pozorováním správné vzory chování.

Druhá dílčí výzkumná otázka měla zjistit, jaká je altruistická orientace u dětí a mládeže vyrůstající v dětském domově. Z výsledků vyplynulo, že altruistická orientace u dětí vyrůstajících v dětském domově je také nad polovinou stupnice (škály 1 – 24) u obou pohlaví. Hypotézou H3 jsme zjišťovali, zda existuje souvislost mezi altruistickou orientací a délkou pobytu v dětském domově. Na základě výsledku korelačního koeficientu jsme zamítli nulovou hypotézu. Mezi altruistickou orientací a délkou pobytu v dětském domově existuje souvislost. Děti, které jsou v dětském domově delší dobu, prokazují nižší altruistickou orientaci. Hypotéza H4 nám měla objasnit, zda existuje souvislost mezi altruistickou orientací a věkem dětí vyrůstajících v tomto zařízení. Tato hypotéza se nám nepotvrdila.

Třetí dílčí výzkumná otázka se věnovala tomu, jaká je souvislost mezi prosociální tendencí a altruistickou orientací u dětí a mládeže vyrůstající v dětském domově. Prostřednictvím

korelačního jsme zjistili, že můžeme zamítnout nulovou hypotézu, jelikož mezi prosociální tendencí a altruistickou orientací existuje souvislost. Jedná se o pozitivní souvislost, tedy čím vyšší je prosociální tendence, tím vyšší je také altruistická orientace, která vede k prosociálnímu chování dětí.

U dětí a mládeže vyrůstající v dětském domově se vyskytuje prosociální chování (prosociální tendence a altruistická orientace). Zjistili jsme, že tyto děti oplývají na základě svých životních zkušeností prosociálním chováním ve vyšší míře, avšak děvčata jsou více prosociální, než chlapci. Když zhodnotíme, co vše si tyto děti mnohdy ve svém raném věku musely prožít, jejich nejbližší selhali a neumožnili dětem správný vzor v chování i životě a i přes tyto okolnosti bylo dosaženo velmi pozitivních výsledků.

Výzkumná práce měla za cíl zjistit prosociální chování, konkrétně prosociální tendenci a altruistickou orientaci u dětí umístěných v dětském domově. Většina psychodiagnostických metod na měření osobnosti je určena pro běžnou populaci. V praxi se můžeme setkat s problémem u měření osobnosti intelektově nižší. Může být nemožné, z důvodu složité formulace položek, kterým děti do hloubky nemusejí porozumět. Proto jsme v našem výzkumu použili dotazníky určené nižší věkové skupině. Snažili jsme se o efektivní využití tohoto psychodiagnostického nástroje. Získané výsledky naznačují, že použití DX Bianchi a škály Child Altruism Inventory v těchto podmínkách mají smysl.

Ze stanovených hypotéz vyplynulo, že prosociální tendence nesouvisí s věkem ani délkou pobytu. Altruistická orientace souvisí s délkou pobytu, ale nesouvisí s věkem. Z hlediska altruistické orientace se prokázalo, čím delší dobu pobývají děti v dětském domově, tím nižší je jejich průměrná bodová hodnota altruistické orientace. Mladší děti pak dosahují vyšších hodnot altruistické orientace. Prosociální tendence se projevuje u všech jedinců bez rozdílu, avšak pravděpodobně záleží na jiných faktorech, než je věk a délka pobytu dětí v dětském domově. Altruistická orientace je na rozdíl od prosociální tendence ovlivněna životními zkušenostmi, prostředím a přáteli, tudíž je pravděpodobné, že se v chování více projeví.

ZÁVĚR

Prosociální chování vnímám jako důležitou a nezbytnou součást chování jedinců i skupin ve společnosti. Ne jednou jsem byla překvapena chováním cizích lidí v naší společnosti. Někdy ve mně situace vyvolá zděšení, jindy naopak milé překvapení. Mnohokrát jsem se setkala s předsudky od starších lidí vůči mladé generaci, ale i naopak mladých lidí vůči starší generaci. Stále více si při svém oboru také všímám chování dětí a mládeže, a jelikož se při své praxi setkám také s dětmi, které nemají možnost vyrůstat v plně funkční rodině, rozhodla jsem se v mé diplomové práci objasnit, zda se prosociální chování vyskytuje i u dětí v institucionální péči. Podpora prosociálního chování je ve společnosti nepostradatelná hlavně pro pozitivní mezilidské vztahy a uspokojivé soužití. Zvolila jsem kvantitativní výzkum. Interpretace dat je zde možná prostřednictvím grafů a tabulek, což čtenáři umožňuje dobrou orientaci v dané problematice. Nejdříve bylo nutné požádat zařízení o spolupráci a následně dotazníky doručit dětem do zařízení. Dotazníky byly standardizované, u škály altruistické orientace se jednalo o psychodiagnostickou metodu, která by měla nejlépe prokázat orientaci altruismu. Druhý dotazník byl rovněž standardizovaný, založený na deseti tvrzeních, kdy každý výrok má možnost A nebo B a dítě si volilo ten, který mu byl bližší. Z výsledků dotazníkového šetření je zřejmé, že děvčata i chlapci vyrůstající v dětském domově mají prosociální chování. Z hlediska prosociální tendence i altruistické orientace byly více prosociální děvčata, než chlapci. Avšak z hlediska konkrétních subškál prvního dotazníku Bianchi byly výsledky u obou pohlaví pozitivní. Výsledky altruistické orientace byly rovněž pozitivní. Výzkum prokázal, že dlouhodobý pobyt v dětském domově snižuje prosociální tendenci, ale také věk hraje negativní roli v prosociální tendenci a to tak, že čím jsou děti starší, tím nižší prosociální tendenci oplývají. Domníváme se, že tomu bylo tak protože ústavní péče plně nenahradí funkční rodinu a vztahy v ní. Starší děti jsou zpravidla již ponaučeny životem oproti dětem mladším, které prozatím jednají bez předsudků. Rovněž u altruistické orientace bylo prokázáno, že s kratší dobou strávenou v dětském domově vzrůstá, a také, že mladší děti dosahují vyšší altruistické orientace. Děti, které vykazují vyšší prosociální tendenci, následně dosahují vyšší altruistické orientace a při rozhodování se zachovávají prosociálně.

Dané výsledky mohou být přínosem pracovníkům v dětských domovech, ale také pedagogům, sociálním pedagogům a sociálním pracovníkům. Zaznamenané údaje praktické části mohou podat informace o způsobu chování dětí, jejich schopnosti empatie a altruismu, v prostředí nahrazujícím rodinu v instituci. Práce může poskytnout obraz veřejnosti o této

cílové skupině dětí a mládeže. Práci jsme se snažili formulovat srozumitelně tak, aby byla dostupná všem čtenářům. S výsledky výzkumu jsme spokojeni, neboť ve vyšší míře uspokojila naše očekávání.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] ATKINSON, Rita, 2003. *Psychologie*. 1. vydání. Praha: Portál. ISBN 80-7178-640-3.
- [2] BIANCHI, G, 1990. *Prosocialne správanie žiakov výberových tried základnej školy*. Kandidátská dizertačná práca. Bratislava: VÚDPaP.
- [3] BIANCHI, G, 1985. *Dotazník prosociálnych tendencií v správání: vývinové a medzipohlavné rozdiely*. Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie Slovenskej akadémie vied.
- [4] ČAČKA, Otto, 2009. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. 1. vydání. Brno: Doplněk. ISBN 80-7239-060-0.
- [5] DRAPELA, Victor, 2003. *Přehled teorií osobnosti*. 1. vydání. Praha: Portál. ISBN 80-7178-766-3.
- [6] GAVORA, Peter, 2000. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 1. vydání. Brno: Paido. ISBN 80-85931-79-6.
- [7] GÉRINGOVÁ, Jitka, 2011. *Pomáhající profese*. 1. vydání. Praha: Triton. ISBN 978-80-7387-394-3.
- [8] GREITEMAYER, T., FISCHER, P., KASTENMÜLLER, A., FREY, D. (2006). *Civil Courage and Helping behavior, Differences and Similarities*. *European Psychologist*, 11, 90 – 98.
- [9] HARRINGTON, Austin, 2006. *Moderní sociální teorie*. 1. vydání. Praha: Portál. ISBN 80-7367-093-3.
- [10] HAYESOVÁ, Nicky, 1998. *Základy sociální psychologie*. 1. české vydání. Praha: Portál. ISBN 80-7178-415-x.
- [11] HELUS, Zdeněk, 2011. *Úvod do psychologie*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3037-0.
- [12] HERMOCHOVÁ, Soňa, 1994. *Hry pro život I: Sociálně psychologické hry pro děti a mládež*. 1. vydání. Praha: Portál. ISBN 80-85282-79-8.
- [13] HEWSTONE, Miles a Wolfgang STROEBE, 2006. *Sociální psychologie*. 1. vydání. Praha: Portál. ISBN 80-7367-092-5.

- [14] CHRÁSKA, Miroslav a Ilona KOČVAROVÁ, 2015. *Kvantitativní metody sběru dat v pedagogických výzkumech*. 1. vydání. Zlín: Univerzita Tomáše Bati. ISBN 978-80-7454-553-5.
- [15] JANDOUREK, Jan, 2001. *Sociologický slovník*. 1. vydání. Praha: Portál. ISBN 80-7178-535-0.
- [16] KALÁBOVÁ, Naděžda, 2014. *Osobnostní a sociální výchova II*. 1. vydání. Praha: Dr. Josef Raabe s. r. o. ISBN 978-80-7496-091-8.
- [17] KOHOUTEK, Rudolf, 1998. *Základy sociální psychologie*. 1. vydání. Brno: Cerm. ISBN 80-7204-064-2.
- [18] KOLEKTIV, Autorů, 1999. *Velký slovník naučný*. 1. vydání. Praha: Diderot. ISBN 80-902723-1-2.
- [19] KOUKOLÍK, František, 2010. *Lidství*. 1. vydání. Praha: Galén. ISBN 978-80-7262-654-0.
- [20] KŘIVOHLAVÝ, Jaro, 2004. *Pozitivní psychologie*. 1. vydání. Praha: Portál. ISBN 80-7178-835-x.
- [21] LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK, 2011. *Psychická deprivace v dětství*. 4. vydání. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1983-5.
- [22] MA, Keung, Hing a Man Chi LEUNG, 1991. *Altruistic Orientation in Children: Construction and Validation of the Child Altruism Inventory*. In *International Journal of Psychology*, 1991, 26 (6).
- [23] MATĚJČEK, Zdeněk, 1999. *Náhradní rodinná péče*. 1. vydání. Praha: Portál. ISBN 80-7178-304-8.
- [24] MATOUŠEK, Ivan, 1995. *Ústavní péče*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-08-7.
- [25] MIKOVÁ, Šárka a STANG Jiřina, 2010. *Typologie osobnosti u dětí*. 1. vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0874-7.
- [26] MUCHOVÁ, Ludmila, 2015. *Morální výchova v nemorální společnosti*. 2. vydání. Brno: Tribun EU. ISBN 978-80-7325-386-8.
- [27] NAKONEČNÝ, Milan, 2009. *Sociální psychologie*. 2. vydání. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1679-9.

- [28] NAKONEČNÝ, Milan, 2007. *Sociální psychologie*. 1. vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-86841-06-8.
- [29] NAKONEČNÝ, Milan, 2012. *Emoce*. 1. vydání. Praha: Triton. ISBN 978-80-7387-614-2.
- [30] OSBORNE, Martin, 2004. *An Introduction to the Game Theory*. Oxford: University Press Academ. ISBN10 0195322487.
- [31] PREKOP, Jiřina, 2004. *Empatie*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing. ISBN 80 247-0672-5.
- [32] SLAMĚNÍK, Ivan, 2011. *Emoce a interpersonální vztahy*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3311-1.
- [33] SVOBODA, Mojmír, 2015. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. 3. vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0899-0.
- [34] SVOBODOVÁ, Eva, 2010. *Prosociální činnosti pro předškolní vzdělávání*. 1. vydání. Praha: Dr. Josef Raabe, s.r. o. ISBN 80-86307-39-5.
- [35] ŠIMANOVSKÝ, Zdeněk, 2001. *Hry s hudbou a techniky muzikoterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi*. 2. vydání. Praha: Portál. ISBN 80-7178-557-1.
- [36] TWENGE, J. M., CIAROCO, N. J., BAUMAISTER, R. F., DEWALL, C. N., BARTELS, J. M. (2007). *Social Exclusion Decreases Prosocial Behavior*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92, 56 – 66.
- [37] VALENTA, Josef, 2006. *Osobnostní a sociální výchova*. 1. vydání. Kladno: AISIS. ISBN 80-239-4908-X.
- [38] VALENTA, Josef, 2013. *Didaktika osobnostní a sociální výchovy*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-4473-5.
- [39] VAŠEK, Štefan, 1995. *Špeciálno pedagogická diagnostika*. 1. vydanie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. ISBN 80-08-02056-3.
- [40] VÁVROVÁ, Soňa, HRBÁČKOVÁ, Karla a Jakub HLADÍK, 2016. *Porozumění procesu autoregulace u dětí a mladistvých v institucionální péči*. 2. nezměněné vydání. Zlín: Univerzita Tomáše Bati. ISBN 978-80-7454-149-0.
- [41] VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK et al., 2008. *Sociální psychologie*. 2. přepracované a rozšířené vydání. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-1428-8.

- [42] ZABOROWSKI, Zbigniew, 1965. *Sociální psychologie a výchova*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. ISBN 14-023-65.
- [43] ZÁŠKODNÁ, Helena a Zdeněk MLČÁK, 2009. *Osobnostní aspekty prosociálního chování a empatie*. 1. vydání. Praha: Triton. ISBN 978–80–7387–306-6.

Internetové zdroje:

- [1] Dětské domovy v České republice. [online]. [cit. 2018-02-09]. Dostupné z: <<http://www.mapa.ditearodina.cz>>

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

apod. A podobně

atd. A tak dále

cit. Citované dílo

et al. A kolektiv

např. Například

str. Strana

tzv. Takzvaně

ZDVOP Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

ZŠ Základní škola

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1 <i>Pohlaví respondentů</i>	54
Graf 2 <i>Věkové rozdělení souboru</i>	54
Graf 3 <i>Průměrná bodová tendence k prosociálnímu chování u děvčat a chlapců</i>	60
Graf 4 <i>Autonomní a instrumentální hodnoty u dětí a mládeže</i>	62
Graf 5 <i>Úroveň sociálního objektu u dětí a mládeže</i>	64
Graf 6 <i>Optimismus a pesimismus u dětí a mládeže</i>	65
Graf 7 <i>Úroveň sociální senzibility u dětí a mládeže</i>	66
Graf 8 <i>Korelace prosociální tendence a délky pobytu v dětském domově</i>	68
Graf 9 <i>Korelace prosociální tendence a věku dětí a mládeže</i>	69
Graf 10 <i>Průměrná bodová hodnota altruistické orientace CAI u dětí a mládeže podle pohlaví</i>	71
Graf 11 <i>Korelace altruistické orientace a délky pobytu dětí vyrůstajících v dětském domově</i>	72
Graf 12 <i>Korelace altruistické orientace a věku dětí vyrůstajících v dětském domově</i>	73
Graf 13 <i>Korelace prosociální tendence a altruistické orientace u dětí</i>	75

SEZNAM TABULEK

Tab. 1 <i>Dispoziční faktory</i>	27
Tab. 2 <i>Situační faktory</i>	31
Tab. 3 <i>Dětské domovy ve Zlínském kraji</i>	52
Tab. 4 <i>Zkoumané dětské domovy</i>	53
Tab. 5 <i>Průměrná bodová tendence k prosociálnímu chování u dětí a mládeže vyrůstající v dětském domově</i>	59
Tab. 6 <i>Průměrná tendence k prosociálnímu chování podle pohlaví</i>	60
Tab. 7 <i>Porovnání ukazatelů prosociality mezi děvčaty a chlapci</i>	61
Tab. 8 <i>Výsledky průměrného bodového dosahu instrumentální a autonomní hodnoty sociálního objektu u dětí a mládeže</i>	62
Tab. 9 <i>Výsledky průměrného bodového dosahu úrovně sociálního objektu u dětí a mládeže</i>	63
Tab. 10 <i>Výsledky průměrného bodového dosahu optimismu a pesimismu u dětí a mládeže</i>	65
Tab. 11 <i>Výsledky průměrného bodového dosahu úrovně sociální senzibility u dětí a mládeže</i>	66

SEZNAM PŘÍLOH

- P1 Dotazník prosociálních tendencí DX
- P2 Dotazník CHILD ALTRUISM INVENTORY (CAI)

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK PROSOCIÁLNÍCH TENDENCÍ DX

Ahoj,

jmenuji se Kateřina a studuji na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně. Chtěla bych Tě poprosit o vyplnění dotazníku pro moji diplomovou práci na téma

Prosociální chování u dětí a mládeže vyrůstající v dětském domově.

Dotazník je anonymní, uvádí se pouze, jestli jsi holka nebo kluk, věk, název dětského domova a délka pobytu. Výsledky budou použity pouze v této diplomové práci.

Mnohokrát děkuji za Tvoji pomoc, při zrealizování výzkumného šetření ☺.

Pohlaví: holka / kluk

Věk:

Dětský domov:

Délka pobytu:

Po pozorném přečtení dvojic výroků, zakroužkuj výrok A nebo B podle toho, který je pro Tebe výstižnější, Tobě bližší. Neexistuje správná nebo špatná odpověď, proto odpověď tak, jak to cítíš, jaký máš názor na otázku.

- A.** Lidé si často nezaslouží, abych věnoval/a pozornost jejich starostem.

B. Těší mě dělat laskavosti i lidem, které dobře neznám.
- A.** Rád/ráda jsem s kamarády, i když se musím přizpůsobit.

B. Nesnažím se za každou cenu být s kamarády. Když jsem s nimi, nemůžu vždy dělat to, co chci já.
- A.** Zřídka si dělám starosti o druhé, mám svých starostí dost.

B. Všímám si problémů druhých víc, než moji kamarádi.

4. **A.** Vždy se velmi trápím, když někomu nechťíc ublížím nebo udělám nějakou škodu a snažím se svoji chybu napravit.
B. Člověk se většinou musí životem probojovat, proto se nic hrozného nestane, když někdy někomu ublíží.
5. **A.** Nemám rád/ráda, když někdo ode mne něco chce, když dělám právě takovou věc, která je pro mne důležitá.
B. Když mě někdo vyruší s prosbou o pomoc, má to jistě vážný důvod.
6. **A.** V životě se stává, že i nejlepší přítel Tě zklame. Proto je potřeba být opatrný při výběru kamarádů.
B. Ten, kdo první projeví přátelskost, má větší naději, že si ho druzí oblíbí.
7. **A.** Je třeba pomáhat lidem, kteří to právě potřebují, i kdyby to bylo nevýhodné pro moje nejbližší.
B. Často bych věděl/a, jak pomoci druhým, ale moji nejbližší jsou pro mne vždy víc.
8. **A.** Těší mne, když vidím na kamarádech radost z toho, že jsem jim s něčím pomohl/a.
B. Vím, že kamarádi, kterým jsem už já jednou pomohl/a, mi poskytnou svoji pomoc, až to já jednou budu potřebovat.
9. **A.** Lidem není potřeba dělat laskavosti. Kdo je příliš ochotný, toho začnou využívat.
B. Stačí, abych jednou projevil/a ochotu a pomohl/a něčím někomu, kdo mne nemá rád, a jeho nepřátelství ke mně se určitě změní.
10. **A.** Dobrý učitel by měl věnovat více pozornosti lepším žákům, neboť si to více zaslouží.
B. Dobrý učitel by měl věnovat více pozornosti slabším žákům, neboť ti to více potřebují, i když je to na úkor ostatních.

PŘÍLOHA P II: DOTAZNÍK CHILD ALTRUISM INVENTORY

CHILD ALTRUISM INVENTORY		
V kolonce zaznačíme možnost ANO znamínkem + a NE znamínkem -		
1.	Při hře uvítám, když se přidají i další děti.	
2.	Přesvědčil/a bych spolužáky, aby se neprali a nehádali.	
3.	Jsem smutný/á, když je někdo z mé rodiny nemocný.	
4.	Když vidím, že někdo ztratil svou věc, ignoruji to.	
5.	Cítím se nešťastný/á, když vidím, že dítě spadlo a krvácí.	
6.	Zřídka kdy se aktivním způsobem podílím na pomoci učiteli. (odnos knih, mytí tabule)	
7.	Když vidím, že dítě žebře, dal/a bych mu nějaké peníze.	
8.	Raději si hraji sám/sama, než s dalšími dětmi.	
9.	Kdybych viděl/a umírat malé zvířátko, cítil/a bych se velmi rozrušený/á.	
10.	Zřídka kdy dávám bonbóny a jiné sladkosti ostatním.	
11.	Vždycky chci pomáhat postiženým.	
12.	Vždycky dělám věci, které udělají moje rodiče šťastné.	
13.	Cítil/a bych se velmi smutný/á za chycené malé zvířátko.	
14.	Když mám něco v oblíbě a někdo mi to zničí, trvám na náhradě.	
15.	Závidím, když vím, že můj kamarád vyhrál šampionát v soutěži.	
16.	Nahlásil/a bych učiteli, kdybych viděl/a, že je můj spolužák šikanován.	
17.	V autobusu nepustím sednout starého nebo postiženého.	
18.	Pravděpodobně bych nepomohl/a těm, kteří nikdy nepomohli mě.	
19.	Cítil/a bych se šťastný/á, kdyby někdo týral malé zvířátko.	

20.	Kdybych viděl/a svého kamaráda smutného a vzlykajícího, utěšil/a bych ho.	
21.	Když vidím, jak kočky a psi hledají něco k jídlu v odpadcích, dal/a bych jim nějaké jídlo.	
22.	Nejsem moc ochotný/á udělat službu mým kamarádům. (vrátit knihy do knihovny za kamaráda)	
23.	Cítím se šťastně, když vidím dítě, které bijí jeho rodiče.	
24.	Někdy bijí malá zvířátka.	

APPENDIX: Child Altruism Inventory

Item Content	Key
1. I welcome other children to join in while I am playing.	+
2. I would persuade classmates not to fight and quarrel.	+
3. I feel very sad when my family member is sick.	+
4. When I see somebody leave behind his/her belongings, I ignore it.	-
5. I feel unhappy when I see a child fall down and bleed.	+
6. I seldom take an active part to help the teacher (e.g. taking books, or cleaning the blackboard).	-
7. When I see a child beg, I would give him some money.	+
8. I prefer playing alone to playing with others.	-
9. When I see a little animal die, I would feel very upset.	+
10. I seldom give candies and bookmarks to others.	-
11. I always want to help the disabled.	+
12. I always do things which make my parents happy.	+
13. I would feel extremely sad for a trapped little animal.	+
14. When my favorite is damaged by somebody, I would insist on his/her compensation.	-
15. I feel envious when I know my friend wins the championship in a competition.	-
16. I would report to the teacher when I see my classmate being bullied.	+
17. I do not give a seat to the old or the disabled when I am taking the bus.	-
18. I would probably not help those who never help me.	-
19. I would feel happy when I see somebody abusing a little animal.	-
20. When I see my friend sobbing and feeling sad, I would comfort him/her.	+
21. When I see cats and dogs searching for something to eat from the garbage, I really want to give them some food.	+
22. I am not quite willing to do a favor for my friends (e.g. return my friend's books to the library).	-
23. I feel happy when I see a child being beaten by his/her parents.	-
24. I have beaten some little animals.	-

*The original version was written in Chinese.